

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Matej Erjavec
Mentor:izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

Marxovo razumevanje države
Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Marxovo razumevanje države

Diplomsko delo raziskuje Marxov odnos do države. Za dobro razumevanje in podrobno predstavitev svoje ideje je Marx moral poznati prav vse ravni takratne družbe. Sam se je zaradi nepravilne razdelitve družbe in proizvodnih procesov zavedal, da mora nastopiti prevetritev vprašanja ureditve družbenega in socialnega življenja.

V prvem poglavju spregovorim najprej o zgodovinskih in stvarnih okoliščinah takratnega časa, kar je še posebej zaznamovalo Marxa prav zaradi bivanja v nemškem okolju. V nadaljevanju predstavim študijski napor Marxa in njegovo težnjo po znanstvenem pristopu k celotni problematiki. Nato pa celotno analizo postavim na tri takrat najbolj prisotne miselne temelje: na nemško klasično filozofijo, angleško klasično ekonomijo in socializem. Za pravilno razumevanje Marxovega miselnega toka je bilo potrebno v pravilno relacijo postaviti tudi njegovega predhodnika Hegla, ki je s svojimi deli močno vplival na Marxa.

V zaključnem delu predstavim ugotovitve Marxa po padcu pariške komune, ki so privedle do ponovne refleksije nekaterih prej postavljenih smernic. Tako se Marx sooči s pojmom države, ki mora biti pod proletarsko diktaturo, saj bo le tako lahko pripeljala v pravi socializem, ki bo brezrazredna in brezdržavna družba pravičnih razporeditev za vsakega in za vse.

Ključne besede: država, brezrazredna družba, revolucija, pariška komuna

Marx's understanding of the State

The paper examines Marx's relation to the basis of the state. For a proper understanding and a detailed presentation of the idea Marx needed to be acquainted with all levels of the then society. Because of the unjust class differences and division of labour processes he realised there was time to air the question of social and welfare regulation.

In the first chapter we deal with historical and welfare conditions of the period that especially marked Marx as he was living in German environment. Later on we continue with Marx's study efforts and his striving after scientific approach to the problem. The analysis that follows is based on three most present mental foundations of that period: classic German philosophy, English classical economics and socialism. For a thorough understanding of Marx's stream of thoughts his predecessor Hegel needed to be placed into an accurate relation as well, as his works had significant influence over Marx.

The conclusion presents Marx's findings after the downfall of Paris Commune which brought a new reflection of some previously set guidelines. Thus Marx faces the concept of the state which has to be under dictatorship of the proletariat. This way only it can lead into a real socialism which will be a classless and stateless society with just arrangements for everyone.

Key words: State, classless society, revolution, the Paris Commune

Kazalo

1	Uvod	5
2	Obkrožajoči čas in prostor	8
2.1	Zgodovinski okvir	8
2.2	Marx in takratni čas	9
3	Država	12
3.1	Država skozi čas	12
3.2	Pojem države in Marx	14
4	Tri predpostavke	16
4.1	Znanstveni pristop	16
4.1	Klasična nemška filozofija	19
4.1.1	Marx, filozofija in država	20
4.1.2	Marx in Hegel, monarhija in demokracija	22
4.2	Politična ekonomija	28
4.2.1	Kritika politične ekonomije	28
4.2.2	Država in kapitalizem	30
4.3	Socializem	33
4.4	Pariška komuna in posledice	38
4.5	Marxovi zaključki	41
5	Zaključek	43
6	Literatura	47

1 Uvod

Pri diplomski nalogi teoretično analitskega tipa in še to na zelo filozofsko ter politično teoretskem področju, je dokaj težko prikazati oprijemljive namene, kaj še celo izraziti tehtne hipoteze, ki bi jih pripravili v preverjanje. Dela se je potrebno lotiti s potrpljenjem in doslednostjo, predvsem pa zavestjo, da gre za poglobljeno seznanjanje z mislijo, ki nam je nekje tako zelo prisotna in se kaže kot jasna vsakomur. Kot da bi vsak imel neko vedenje o Marxu in njegovi državi, ki je seveda kot prav njegove nikoli ni bilo. Vendar že pregled in izbor literature pokaže, da stvar ni in ne more biti tako preprosta.

Namen te diplomske naloge je prikazati, da je Engelsu in še posebej Marxu šlo za globoko ambicijo razumevanja narave države. Ambicijo ureditve države že zavoljo splošnega vprašanja ureditve prihodnje družbe, ki je s svojimi spremembami kar klicala po prevetritvi vprašanja ureditve družbenega in socialnega življenja. Ambicijo, pripraviti družbeni koncept že zaradi širšega delavskega ljudstva in ideje socializma, ki bi naj nakazoval pravilno vsebinsko pot k ureditvi družbenih in proizvodnih razmerij. Navsezadnje je to ambicijo Marx izkazoval že v svoji disertaciji o materializmu in ateizmu grških atomistov, ki jo je predložil leta 1841, saj je raziskoval sicer delček grške filozofije, ki pa je v ozadju temeljila na teoretičnih razpravah tedanjega časa, predvsem na razumevanju razmerja med filozofijo in svetom.

Prav to bo tudi ena od nalog mojega dela, da prikažem ta dvojni interes za državo. Na eni strani gre za razumevanje postavljenih oblik državnih ureditev, tako v realnem Marxovem času, kot tudi njegov znanstveni napor, doseči razumevanje vzpostavitve državnih ureditev tudi v preteklosti, kot drugo gre pa za podajanje lastne vizije države, lastne organizacije družbe, ki bi temeljila na njemu lastnih temeljih.

Eden od razlogov, zakaj sem se lotil prav te izbrane teme je moje prepričanje, da je bilo na tem področju opravljenega veliko zanimivega in pomembnega dela. Današnja intelektualna pokrajina filozofskega in političnega raziskovanja ter preučevanja ponuja ponovno spoznavanje in odkrivanje takratnega časa in misli, ki se je izkazala v kasnejših zgodovinskih tokovih za zelo pomembno. Za Marxa in njegova dela lahko skoraj rečemo, da so postala ponovno priljubljena tema raziskovanja prav iz prej navedenih razlogov, kar pomeni, da se na področjih raziskovanja tudi s pomočjo novih družbenih relacij in filozofskih utemeljitev porajajo novi načini preverjanja in

ugotavljanja dejstev. Prav zato je moj namen, da se s pomočjo raziskovanja dotaknem predvsem razumevanja Marxa, saj nam določene razlage ali celo prakse kasnejših marksistov lahko podajajo ne nujno pravilne interpretacije. Zato bo tudi moja namera taka, da bodo pojmi Marx in marksizem kar se da ločeni.

Že v uvodu pa lahko rečem, da je naloga zanimiva že zaradi dejstva, da v vseh Marxovih delih ni nikoli dejanskega poglavja ali izdelane teorije države. O tem pojmu je Marx želel napisati svoje videnje v delu Kapital, ki pa ni bilo dokončano izpod njegovega peresa. Zgolj hipec občutka uresničitve delnega njegovega koncepta ureditve družbe lahko zaznamo v pariški komuni, kjer pride do proletarske države kot ene od potrebnih postojank v Marxovem razvijanju ideje o državi.

Za izvajanje tega diplomskega dela mi torej ne preostane drugega kot analizirati vsebine zapisov in poskušati razumeti vse razlage in napotke, tudi posredne, ki so osnova za razumevanje te tematike.

V uvodu se mi prav tako zdi pomembno, da najprej poudarim in orišem nekatere miselne smernice, ki naj bi vodile raziskovanje in preučevanje zastavljene tematike. Za začetek je skorajda nujno predstaviti teoretična in tudi stvarna izhodišča, ki dajejo temelj in izhodišče za Marxovo delovanje in usmerjenost nasploh. To je razlog, da se raziskovanje in analiza ne more začeti brez pregleda miselnega duha, ki je v tistem času prevladal - to je bila miselnost nemške klasične filozofije, ki jo je intenzivno študiral tudi Marx. Pa ne samo filozofija, tudi dejansko politično in gospodarsko stanje tistega časa je bilo pomembno za miselni tok, ki je dobival obrise pri Marxu; torej ne samo v neki oddaljeni teoriji, ampak tudi dejanski organiziranosti družbenih slojev.

Marxov razvoj politične misli je v letih odraščanja in izpopolnjevanja dobival vedno nove smernice, ki so ga vodile v razvoju svoje družbenopolitične misli. Njegove misli ne moremo pravilno razumeti, če vsaj delno ne poznamo Heglove politične misli, ki je bila še kako pomembna osnova za Marxovo pot. Kakšen odnos je imel Marx do Heglovega pojmovanja države in kako je sam vzpostavil diferenciacijo politične in socialne sfere so še posebej teme, na katere bom poskušal najti odgovor.

Zraven tega se je potrebno lotiti pregleda Marxove kritike in analize politične ekonomije, ki je v srednjem obdobju Marxovega ustvarjanja dobila pomembno mesto, predvsem z razumevanjem delovanja in delitve družbenih razredov in s tem povezanim dožemanjem človekove narave. Tukaj se ukvarja Marx s vprašanji, kako se lotiti integriranja posameznika v celoto, ki jo predstavlja nek skupni interes in kaj so prave

potrebe skupnosti, kako lahko deluje individualna svoboda v povezavi z družbeno svobodo in kaj lahko stori posameznik, da bo naredil korak k samemu sebi.

Ob tem bi poudaril, da ob branju Marxa in njegovih interpretov človek spozna in se čudi njegovemu velikanskemu apetitu po znanju. Predvsem v njegovih zgodnjih spisih vidimo, da je ni bilo stvari, ki ga ne bi zanimala: zgodovina, antična in moderna filozofija, ekonomija, umetnost, literatura, geologija, naravna znanost, etnologija in matematika. To seveda onemogoča vsakomur, da bi njegov prispevek zlahka strnil in ocenil ter iz njega pobral instant zaključke.

2 Obkrožajoči čas in prostor

2.1 Zgodovinski okvir

Na Marxa in njegovo razmišljanje ima vpliv ves predhodni tok zgodovine. Za Marxa je seveda bilo domače okolje Nemčija. In v tistih časih se je Nemčija znašla za Marxa v hudih časih. »Če zanikam nemške razmere iz leta 1843, potem sem po francoskem štetju komaj v letu 1789, še dlje od žarišča sedanjosti« (Marx in Engels 1969, 193).

Struktura nemške družbe je imela še v veliki meri značilnosti predrevolucionarne Francije, razmere pa so bile še napol fevdalne. Če v nekaj besedah opišemo zgodovinsko ter geografsko situacijo tistega časa, moramo najprej reči, da Nemčije leta 1843/44 še ni bilo, lahko pa govorimo o enotnem nemškem kulturnem prostoru. Po porazu in dokončni eliminaciji Napoleona je Evropa na Dunajskem kongresu 1815 doživela restavracijo družbeno političnih razmer, kakršne so bile pred francosko revolucijo. Z vidika razvoja zgodovine je bila ta politična poteza korak nazaj v napeto in konfliktno obdobje predrevolucionarnega starega reda. Nemčijo je v tistem času sestavljalo 39 monarhističnih držav, največji in politično najvplivnejši pa sta bili Avstrijsko cesarstvo in Prusija. V Prusiji, ki si je postopoma podrejela ostale nemške države, je bila industrializacija zelo intenzivna, čeprav je bila glede na Anglijo še vedno v zamudi, vendar vsekakor manj kot bolj proti jugu ali vzhodu.

V tem času ne moremo mimo omemb družbenih dogajanj v sosednjih ali daljnih državah Evrope. Tako je med leti 1820 in 1830 bilo v Evropi moč zaslediti kopico gibanj in revolucij, ki so pustile sledove v širšem pojmovanju družbene ureditve. Omenim lahko vojsko svete Alianse, ki je v letih 1820-1830 zadušila več revolucij v Evropi. Tako je zadušila leta 1821 revolucijo v Neapeljskem kraljestvu, leta 1823 v Španiji. V Franciji je dobra tri desetletja po francoski revoluciji spet vrelo, saj se je Burbonska dinastija spopadla z interesi buržoazije, ki je želela imeti svoj delež pri oblasti. V Franciji je bilo naslednje žarišče tudi leta 1830, ko je bila Julijska revolucija. V tej revoluciji je meščanstvo zahtevalo razširitev volilne pravice. V revoluciji so sodelovali delavci, mali obrtniki, meščanstvo. Kralj je na te zahteve odgovoril s poizkusom državnega udara in revolucija je organizirala oboroženo vstajo. Tako je kralj moral pobegniti iz Francije. Odmeve Julijske revolucije je bilo moč zaslediti v več državah - npr. v Belgiji, ki je ne glede na odločitev Dunajskega kongresa, po letu 1830

postala samostojna kraljevina, na Poljskem je prišlo do upora proti Ruski oblasti, ki je odpor krvavo zadušila, v Italiji pa je bilo začititi vpliv na meščanstvo, ki se je zavzemalo za združitev v enotno državo (Spektorskiy 1933).

Če se vrnem k Marxu in začetku njegove analize, se je loti in jo prevetri tudi skozi dejanske situacije družbeno političnih razmer. V kritiki o nemški filozofiji države in prava se loti tudi kritike religije. Tako je v delu Prispevek H kritiki Heglove pravne filozofije že v prvem stavku dejal: »Za Nemčijo je kritika religije v bistvu končana, kritika religije pa je predpostavka vsake kritike« (Marx in Engels 1969, 198).

To bil že kar hud napad na religijo. Stari red naj bi po Marxu s kritiko religije doživel »šok in nepopravljivo škodo« (Marx in Engels 1969, 198), saj je religija primaren temelj trdnosti, varnosti, zanesljivosti in večnosti "starega reda" oziroma države/družbe. In če pomislimo, je religija tista, ki ustvarja obstoječo oblast za legitimno (upravičeno). Torej je Marxova kritika religije v bistvu kritika oblasti, ampak v Marxovem primeru je to kritika družbeno političnih razmer na Nemškem v sredini 19. stoletja (zora marčne revolucije 1848), ko je Prusija v navezi z Avstrijskim cesarstvom in Rusijo z nasiljem ohranjala konzervativni predrevolucijski duh in stabilnost evropskih dežel.

2.2 Marx in takratni čas

Za Marxa je bila družbena ureditev po Dunajskem kongresu na dokaj trhljih tleh in propad za takšno ureditev je imel za neizogiben. To njegovo misel so potrjevali prej omenjeni revolucionarni dogodki kot tudi dogodki, ki so se zgodili leta 1848. Medtem, ko so v Angliji in Franciji že imeli tradicijo boja proti najbolj surovemu kapitalizmu, ki je povzročal množično pavperizacijo prebivalstva, so se začeli v nemških deželah zavzemati za kapitalizem povsem nekritično in optimistično. Vsa nemška filozofija države in prava se pri tem pokaže v svoji spekulativnosti za povsem nedoraslo družbenim razmeram v Marxovem času. Kar pa je že višek absurdov za neko deželo, kjer se dogaja ekonomska revolucija brez politične, ki pa se bo po Marxovem mnenju morala zgoditi. (Da se je to zgodilo, se je morala pisati letnica 1871, z združitvijo Nemčije, ko je Bismarck močno oklestil pravice in dolžnosti nemškega cesarja).

Marx označi nemško filozofijo za idealen podaljšek nemške zgodovine. Idealen in ne realen. Namreč: kar so Nemci mislili, so Francozi udejanjili. Kar je pri Nemcih ostajalo samo predmet teoretskih razprav, je bilo pri naprednih ljudstvih realizirano. In Nemci

tisti čas niso bili napredno ljudstvo. Marx v Uvodu kritike Heglove filozofije še posplošeno nagovarja nemško ljudstvo, da se mora soočiti z realnimi razmerami in se jim zoperstaviti s kritiko, čeprav pozneje zanika, da bi Nemci imeli to sposobnost oziroma duhovno širino. O tem pričajo tudi zapisi literatov, kulturnikov in drugih, ki so se strinjali, da je Nemčiji bilo skupno to, da je bilo vse zapleteno. V Nemčiji se je v letih med 1830 in 1850 vzpostavil zelo močan kulturni krog, ki je na glas izražal kritiko, ki je šla predvsem v tri smeri - v kritiko gospodarstva, politike in religije.

Opisi pravijo, da si za pot od juga na sever Nemčije moral skoraj sto krat menjati valute in plačati več kot 30 različnih carin. Jean Paul in Heinrich Heine sta se v tistem času strinjala v trditvi, da imajo oblast nad morji Angleži, nad zemljo Francozi in Rusi, Nemcem pa ne ostaja drugega kot oblast nad gradovi v oblakih (Spektorskiy 1933, 88-89). Vse to je nakazovalo, da je miselni svet nemškega kulturnega področja bil sicer aktiven, vendar nerealen in v prakso je udejanjal zelo malo zamisli. In prav na to je Marx opozarjal.

Hegel je o tem dejal: »Te vélike epohe svetovne zgodovine, katere najbolj notranje načelo bo pojmovano v filozofiji zgodovine, sta se udeleževali le dve ljudstvi, nemško in francosko. V Nemčiji je to načelo tu kot misel, duh, pojem, v Franciji je planilo v dejanskost; kar pa je v dejanskosti nastopilo v Nemčiji, se kaže kot nasilnost vnanjih okoliščin in reakcija proti temu« (Hegel 1999).

Iz teh besed lahko vidimo, da je za Hegla nemška klasična filozofija tista revolucija, tisto vnanje, kar izražajo nemški misleci. Francozi so torej izvedli, naredili nekaj, kar so Nemci mislili. Nemška filozofija je torej tista nemška misel, ki je v svojem bistvu identična s francosko meščansko filozofijo.

Podobno mišljenje je izrazil tudi Marx. V delu H kritiki Heglove pravne filozofije: Uvod, je rekel, da »je nemška filozofija idealen podaljšek nemške zgodovine. Če torej namesto nedokončanih del naše realne zgodovine kritiziramo posmrtna dela naše idealne zgodovine, filozofijo, potem je naša kritika sredi vprašanj, o katerih sedanost pravi »That is the question!« (Marx in Engels 1969, 198).

Predstavljena misel je torej sledeča, da so Nemci filozofski sodobniki sedanosti, ne da bi bili njeni historični sodobniki. In da bi se v Nemčiji zgodila ta revolucionarna družbena sprememba, ki pa še ni tisti abstrakten pojem revolucije kasneje v manifestu, mora obstajati »grešni kozel«, stan splošne spotike, ki se mu pripišejo vsi grehi in krivde družbene zaostalosti in nerazvitosti. V francoskih razmerah sta bila stanova

vsesplošne spotike plemstvo in duhovščina, združevalni element tretjega stanu pa je bil podrazred buržoazije, ki je imel podobne interese kot plemstvo in duhovščina – namreč apetit po družbeni moči in bogastvu. Pomanjkljivost Nemčije pa je bila v tem, da ni imela kakšnega posebnega stanu, ki bi se bil sposoben upreti starim, preživetim strukturam in bi se čutil kot predstavnika vseh stanov ter imel vizijo prihodnosti družbe. Kar pomeni, da ni bilo pravega dialektičnega antagonizma med stanovi, kar pa je predpogoj vseh družbenih sprememb. Poleg tega, ugotavlja Marx, nemškemu nacionalnemu karakterju manjka uporniški in revolucionarni pogum Francozov. Jedro nemške morale in poštenosti nemških razredov tvori skromni egoizem, kjer se vsak razred bojuje le za lastno korist: razred, ki začne boj z razredom, ki je nad njim, je hkrati vpleten v boj z razredom, ki je pod njim. V takšnih razmerah pa so radikalne družbene spremembe nemogoče.

Nazadnje si Marx zastavi vprašanje, kje je torej pozitivna možnost nemške emancipacije? Ker so nemške dežele v industrijski izgradnji – če smo na področju zgodovine, to pomeni samo določena geografska območja, kjer se v velikih količinah nahajata tako premog kot železo (Porurje, Šlezija, Posarje, Saška, Češka) – in gredo nemške dežele po poteh, ki sta jih Anglija in Francija že prehodili, vidi rešitev vseh nemških družbenopolitičnih težav v nastajajočem stanu – proletariatu, katerega rast pomeni razkroj konzervativne nemške družbe. Proletariat je z vidika nemške družbe imel za povsem nepričakovan, nezaželen in disfunkcionalen element, ki bi moral radikalno spremeniti družbena razmerja moči. Predpostavljal je, da se bosta nasproti vsaksebi s pospešeno in surovo industrializacijo oblikovala a) brezoblični pavperizirani proletariat in pa b) izkoriščevalski stanovi starih struktur in nove buržoazije. Takrat bi bila revolucija za Marxa le še vprašanje časa.

3 Država

3.1 Država skozi čas

Kako torej analizirati neko politično tvorbo kot je država, ko pa vemo, da je načinov interpretacij mnogo, pač z vidika katerega avtorja ali teorije pogledamo. Vsaka teorija bi podala svoj odgovor na to, kaj je država in kako jo razumeti in sicer v skladu z njihovo teorijo.

Na splošno lahko rečemo, da ko govorimo o državi, govorimo o nekem skupku pravil, zakonov, dogovorov, ki veljajo na določenem geografskem območju. Naslednja evidentna stvar je, da se v teorijah držav ali organizacije ter upravljanja države vedno govori z nekimi splošnimi pojmi, ki so oddaljeni od konkretne družbene realnosti. Če pogledamo razvoj države skozi zgodovinska obdobja, vidimo, da je začetek govora o državi v splošni filozofiji. In to v filozofiji narave in družjenja, saj se je znotraj filozofske discipline ustvaril okvir, v katerem so razmišljali o lastnem sobivanju. Že v stari Grčiji so vključevali vedenje o državi v sistem poučevanja za splošen sistem znanj. Pred tem se je moral zgoditi premik v razumevanju in bivanju. Da je družba lahko napredovala iz njene primitivne in plemenske ureditve, je že bilo potrebno preiti skozi različne pretese in nemire, skoraj lahko rečemo revolucije in še niso prišli do države. Družba je morala preiti iz ene oblike razredne prevlade do druge, od ene oblike imetja lastnine do druge, da bi utrla pot ekonomski, kulturni in znanstveni osnovi za pristno brezrazredno družbo. V začetnih brezrazrednih družbah država sploh ni mogla obstajati. V teh primerih je sploh težko govoriti o civilizaciji, saj so ljudje živeli na nomadski način. Ta način življenja ni potreboval skupino oboroženih mož, ki bi uravnavala nadmoč ene skupine nad drugo. Prav tako v teh družbah ne moremo govoriti o anarhičnem brezvladju, saj so obstajali voditelji, ki so imeli avtoriteto, ki si je pa niso zagotavljali s prisilo, temveč s spoštovanjem. Razvoj organizacijskih oblik bivanja je potem šel skozi razne oblike vladavin, vendar osnovni orisi organizacije družbenega bivanja so ostali.

Pri teoriji države se prej ali slej srečamo s poljem političnega, zato lahko rečemo, da sta politika in država tako ali drugače povezana in nedeljiva. V politiki se vse vrti okrog države. Iz vidika bolj znanstvenega pristopa pa državo lahko pojmuje iz vidika pravnih ureditev, politoloških kot tudi socioloških ureditev.

S stališča prava je država institucija, ki je urejena s pravom in predvsem, ki ustvarja in sankcionira pravo. Ta urejenost s pravom je relativna, saj obstajajo elementi posameznikov, kjer pravo nima relativnega pomena. Politološki oz. sociološki pristop govori o tem, kakšen družbeni pojav je država. V tem smislu je klasična definicija, da je država suverena organizacija, kar pomeni, da gre za najvišjo oblast, ki ni omejena z drugimi oblastmi. Pri tem gre za pravice, ki jih država ne sme teptati. Tudi v današnjem času so te pravice zapisane v Splošni deklaraciji človekovih pravic in sprejete s strani držav članic Sveta Evrope, če govorimo o evropskem prostoru in to kot neodtujljive, saj gre za pravice do veroizpovedi, nazorov, svobode, tudi za pravice do zasebne lastnine (Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin 1994).

Drugi pristop k definiciji države je, da je država organizacija v družbi, ki ima v svoji posesti monopol legitimne oblasti in tudi nadzor ter pravico do uporabe sile oz. prisile. Država se ne kaže na enak način v vseh zgodovinskih situacijah, sploh pa ni država univerzalna. Obstajajo primitivne družbe brez države in kjer se zaradi spontane solidarnosti ne oblikuje država. Za devet desetih obstoja človeštva na zemlji država sploh ni obstajala. Če opazujemo različna zgodovinska obdobja spoznamo, da ima država več različnih funkcij, katerih vsa navajanja bi zavzela preveč prostora, zato se omejim samo na razlago, ki je potrebna za korist te naloge.

Iz vidika zgodovinskega pregleda na pojem države obstaja tudi način, kateri pravi, da so stvari take, kot so zmeraj bile in zmeraj bodo. Pri pogledu na državo in z njo povezan kapitalizem lahko prav tako rečemo, da sta zmeraj obstajala in imela - če ne neposredni, pa vsaj posredni vpliv na dogodke v družbi. Je pa res, da kapitalizem kot tak poznamo šele od zadnjih stopenj zgodovine, in država, čeprav je starejša, je bila prav gotovo neznana oblika v plemenski družbi. Da je družba lahko napredovala iz njene primitivne komunistične in plemenske ureditve v racionalno in harmonsko organizacijo družbe, katero predstavlja za Marxa socializem, je že bilo potrebno preiti skozi različne pretese in nemire, skoraj lahko rečemo revolucije in še niso prišli do države. Vsaj ne v Marxovem smislu. Družba je morala preiti iz ene oblike razredne prevlade do druge, od ene oblike imetja lastnine do druge, da bi utrla pot ekonomski, kulturni in znanstveni osnovi za pristno brezrazredno družbo, kar je Marxu predstavljal vrhunec državne ureditve.

3.2 Pojem države in Marx

Vprašanje o državi in odnosu prebivalstva do nje, delitvah moči in pooblastil si je zastavljal seveda tudi Marx. V njegovih razmišljanjih in pisanjih o državi lahko zasledimo, da je Marx skupaj z Engelsom postavil temo o demistifikaciji države in o osvojitvi ideje, da je država neke vrste večno bitje, z namenom pokazati, da se je v to tvorbo zavil kapitalizem. Njegova vprašanja so šla v smeri preizkušanja samih podstat države, kjer so glavna vprašanja - od kje je država prišla in kateremu namenu služi. Seveda je Marx močno med sabo povezoval pojem države z dejansko realizacijo pojma države skozi rok oblastnikov in skozi celotni državni aparat, ki je uporabljal svojo moč, prisilo, nadzor.

Marxova filozofija in razumevanje države temelji predvsem na kritiki takratnega načina življenja predvsem v sociološkem smislu. Svet je ravno prihajal iz industrijske revolucije in Marx je opazil veliko pomanjkljivosti. Lotil se jih je celovito in znanstveno. Tako je začel s preučevanjem delitve dela, delitve ljudi v razrede, položajem odnosa med delodajalci in delojemalci, odnosom do sužnjev in to po celem svetu. Ena od njegovih ugotovitev je, da je že od začetka obstoja človeštva svet v smislu ureditve med delavcem in delodajalcem nepravilčen. Preučevanje tega pojava je postavil na štiri dele. Tako spregovori o sužnjelastništvu, fevdalizmu, kapitalizmu in svojem vidiku ureditve družbe – brezrazrednem socializmu.

Med lastnostmi posameznih obdobj je med raziskovanjem seveda ugotovil, da vse prve tri oblike ureditve odnosa med tema dvema deloma družbe prinaša veliko korist za enega in veliko izkoriščenost za drugega. Zraven tega je v prvih dveh oblikah zmanjšana količina svobode, kar pomeni, da človek niti ni sam razpolagal s sabo, kar je še posebej evidentno pri sužnjih. Iz tega vidika bi bil kapitalizem še najbolj »pošten«, saj je prisotna lastna svoboda in tudi mogoč prehod med družbenimi razredi. Prav zaradi tega pri Marxu zasledimo uvedbo pojma razredni boj. To pospremi s trditvami, da vsi prejšnji sistemi temeljijo na boju med višjim slojem buržoazije in nižjim slojem, proletariatom, oz. delavstvom. V prvem sistemu so buržuji bili lastniki sužnjev, proletarci pa sužnji. V drugem primeru so bili buržuji fevdalci, proletarci kmetje, v tretjem pa so buržuji lastniki tovarn, proletarci pa delavci v tovarnah. In tu se, je prepričan Marx, pojavi ključen problem. Delavci v tovarnah so v 19. stol. postajali odtujeni od dela in sicer na dva načina. Prvi je ta, da so delavci odtujeni od proizvodov njihovega dela. Delavci so bili plačani na podlagi števila opravljenih ur ali z nekim

povprečnim nizkim zneskom in ne po svoji produktivnosti. To je pripeljalo do tega, da več kot je delavec delal, manj je imel. Druga težava, na katero je opozoril Marx je ta, da se zaradi tega začne delavec odtujevati od dela samega. Delo človeku več ne predstavlja cilj, ampak je zgolj sredstvo za preživetje. Človek dela za to, da preživi, ne zaradi dela samega. Marx tudi predpostavlja, kako se je tega mogoče rešiti. Človek mora prenehati biti odtujen od dela, kajti šele takrat bo postal resnično človek. Marx razvije svojo vizijo družbe, ki pa ni nikjer v celoti formulirana, ampak lahko njene obrise in realno formulacijo razberemo iz različnih posrednih vsebin. Izhodišče njegove vizije države ali bolje rečeno organizacije družbe pa je to, da bodo razmere v kapitalizmu postale tako neznesne, da se bo ljudstvo, proletariat, uprlo z revolucijo. Brez tega se te vizije ne bo doseglo.

V razmišljanju in podajanju trditev o državi ali nakazovanju na zeleno ureditev države je Marx pojasnjeval, da je za njega prava oblika države v obliki socializma, ki predstavlja racionalno in harmonsko organizacijo družbe. Realno stanje pa je popolnoma drugačno. O tem govori tudi avtor Nenad Kezmanović v zborniku Poglavlja iz Marksizma, kjer govori o Marxu in njegovem razumevanju situacije na način, »da je država nastala z razvojem presežnega dela, ki so ga nekateri želeli ohraniti. To so želeli doseči z vzpostavitvijo nadrejenega položaja, ki bi jim zagotavljal tudi legitimno uporabo orodja prisile. Tako bi se na legitimen način in nemoteno lahko posluževali izkoriščanja, kar pa vodi spet v še večjo družbeno neenakost« (Kezmanović 1982, 108). Na ta način je po Marxovem mnenju nastala država, torej kot orodje razrednega nasilja. Avtor v tem tekstu tudi pravi, da to pomeni, da je »vzrok za nastanek in razvoj države v potrebi vladajočega razreda, da si z organiziranim monopolom nasilja zagotovi eksploatacijo podrejenega razreda. Aparat javne, tj. državne oblasti se vzdržuje z materialnimi sredstvi, ki si jih prisvaja in s katerimi razpolaga izkoriščevalski razred« (Kezmanović 1982, 109).

V teh poglavjih do sedaj se že jasno kažejo orisi Marxovega znanstvenega dela. Ne gre torej samo za željo po revoluciji, ki bi privedla do neke hitre rešitve, ampak gre za poglobljeno analizo, ki ga je pripeljala do točke, ko je rešitev videl v delavcih, njihovi vstaji, odpravi spon, ki so jih držali v kapitalističnem primežu in bi jim vrnilo pravo produkcijsko vrednost, brez vrhnje stavbe države, ki bi bolj ali manj samo izvajala pritisk prisile. Da bi bolje spoznali to pot Marxove misli, si je potrebno podrobneje ogledati njegovo miselno pot.

4 Tri predpostavke

4.1 Znanstveni pristop

Za začetek spoznavanja njegove misli v nekoliko daljšem obdobju, je nujno potreben pregled njegove lastne refleksije, ki jo je spisal na začetku Predgovora h kritiki politične ekonomije, in ga objavil v letu 1859. Že v začetku leta 1858 se je odločil, da bo svoje večje delo o politični ekonomiji, ki ga je pripravljal že od leta 1857, izdajal v obliki občasno izhajajočih zvezkov. V predgovoru k prvemu zvezku je obrazložil in podal nekaj misli, ki so opredeljevale njegovo odločitev za politično ekonomski študij. V tem predgovoru pravi, da kljub temu, da je prvotno njegov študij bil pravo, le tega smatral kot podrejeno znanost. Premik k vprašanju ekonomije, delitve dobrin in trgovini se je kot pravi sam zgodil ob nekaterih objavah v Rheinische Zeitung.

Z druge strani pa se je v tistem času, ko je krepka volja »iti naprej« pogosto odtehtala strokovno znanje, oglasil v »Rheinische Zeitung« slabo filozofsko pobarvan odmev francoskega socializma in komunizma. Izjavil sem se zoper to šušmarstvo, hkrati pa sem v polemiki z »Allgemeine Augsburger Zeitung« odkrito priznal, da mi dosednji študij ne dovoljuje, da bi si upal sam izreči kakršnokoli sodbo o vsebini francoskih smeri. Pač pa sem željno pograbil iluzijo delničarjev »Rheinische Zeitung«, ki so menili, da utegnejo prepričati nad listom izrečeno smrtno obsodbo, če bi le-ta zavzel zmernejše stališče, ter sem se z javnega odra umaknil v študijsko sobo (Marx in Engels 1979, 104).

Premik iz javne polemike in razprave v študijsko sobo je začel z odpravljanjem lastnih dvomov, ki so se mu ob mešanici različnih tokov nabrali. Kot prvo je v roke prijel Heglovo delo Filozofija prava in se lotil njene revizije. Iz tega je potegnil rezultat, »da pravnih odnosov kakor tudi državnih oblik ni mogoče razumeti niti iz njih samih niti iz tako imenovanega splošnega razvoja človeškega duha, marveč da temeljijo v materialnih življenjskih odnosih, katerih celotnost obravnava Hegel, kakor so to delali Angleži in Francozi 18. stoletja, pod imenom »meščanska družba«, da pa je treba iskati anatomijo meščanske družbe v politični ekonomiji« (Marx in Engels 1979, 105).

Nato je sledila Marxova selitev iz Pariza v Bruselj. Tam je svoj študij in branje nadaljeval ter prišel tudi do prvih zaključkov. Za svoje vodilo in rezultat študija je predstavil naslednjo tezo:

V družbeni produkciji svojega življenja stopajo ljudje v določene, nujne, od njihove volje neodvisne odnose - v produkcijske odnose, ki ustrezajo določeni razvojni stopnji njihovih materialnih produktivnih sil. Celota teh produkcijskih odnosov sestavlja ekonomsko strukturo družbe, realno osnovo, ki se na njej dviga pravna in politična vrhnja stavba in ki ji ustrezajo določene oblike družbene zavesti (Marx in Engels 1979, 105).

Opredele torej dejstvo, da je ekonomski sistem sestavljen na podlagi produkcijskih odnosov, vendar ne le to - je tudi podlaga za vso pravno in politično strukturo, ki iz tega sledi. Začetek vsega torej ni pravo ali politika, ampak je odnos med kapitalom in proizvodnjo, delom in plačilom. Ekonomska podstat tako naj ne bi določala samo prava in politike, ampak posegala tudi na širše družbeno, socialno in tudi duhovno področje.

Ne določa zavest ljudi njihove biti, temveč narobe, njihova družbena bit določa njihovo zavest. Na določeni stopnji svojega razvoja prihajajo materialne produktivne sile družbe v nasprotje z obstoječimi produkcijskimi odnosi ali - in to je le pravni izraz za isto stvar - z lastninskimi odnosi, v katerih so se doslej razvijale. Iz razvojnih oblik produktivnih sil se ti odnosi spremenijo v njihove sponse. Tedaj nastopi razdobje socialne revolucije. S spremembo ekonomske osnove se počasneje ali hitreje izvrši prevrat v vsej ogromni vrhnji stavbi (Marx in Engels 1979, 105).

Pomembno spoznanje za Marxa je torej bilo, da sprememba položaja posameznikov v družbi ni odvisna samo in zgolj od politike. Boj proti politični ureditvi ali pravnim podlagam ureditve družbenega življenja še ne prinese nujno spremembe tudi na ravni posameznikov. Začetek in konec boja za boljši položaj delavskega razreda je v spremembi produkcijskih odnosov, ki tvorijo to ekonomsko podstat, iz katere izhaja vsa družbena ureditev. Kaj pomaga sprememba in zamenjava vladarjev, predsednikov in drugih voditeljev, če pa delavec ostane na enaki ravni v vezanem kapitalistično produkcijskem odnosu, ki od njega zahteva vedno več in večjo odpoved samemu sebi. Za spremembe so torej najprej potrebne strategije na ravni ekonomskih pogojev produkcije, kjer se mora zgoditi dejanski preobrat. Da pa bo do njega lahko prišlo,

morajo to potrebo po spremembah delavci zaznati tudi na ravni političnih, pravnih, filozofskih in nasploh ideoloških oblik, ki kot take sooblikujejo življenjsko realnost in se tega konflikta zavedati tudi na teh ravneh, saj bo le tako lahko prišlo do izbojevanja sprememb.

V nadaljevanju Marx sam pravi, da je skupaj z Engelsom uspel doseči glavni namen svojega pisanja in sicer, da sta si prišla na jasno in izoblikovala pravo razmerje med njunima nazoroma in dejanskim stanjem tako nemške filozofije kot tudi sociologije.

Ta del je nasploh pomemben za razumevanje Marxa, saj se analiza njegovih del in misli prestavi res v sfero znanosti in ne na raven opravljive in neosnovane debate. Sam je o svojih znanstvenih naporih rekel: »Ta obris o poteku mojih študij na področju politične ekonomije naj samo dokaže, da so moji nazori, pa naj se presojuje kakorkoli že in naj se še tako malo skladajo s sebičnimi predsodki vladajočih razredov, plod vestnega in dolgoletnega raziskovanja« (Marx in Engels 1979, 109).

Iz tega Marxovega uvoda in mojega pisanja v prejšnjih poglavjih, kjer sem poskušal predstaviti zgodovinsko ter filozofsko dojemanje časa in prostora v Marxovih miselnih očitih ter bistvenih osnovah, sledi, da lahko v tem poglavju izpostavim tri področja, na katerih temelji vso nadaljnje razumevanje Marxove ureditve družbenega življenja pod tvorbo, kateri rečemo država. Da si torej boljše pogledamo njegov miselni razvoj, ki je pripeljal do nekaterih že prej navedenih rezultatov.

Za Marxa lahko rečemo, da je bil genij, ki je nadaljeval ter izpeljal tri glavne ideološke težnje 19. stoletja, kot so si jih predstavljala tri najnaprednejša področja človeštva, ki so v povezavi z državo in mojo obravnavano temo: klasična nemška filozofija, klasična angleška politična ekonomija in (francoski) socializem v povezavi s splošnim dogajanjem v Evropi, še posebej pa v Franciji in tamkajšnjimi revolucionarnimi doktrinami.

Tovrstna členitev na ta področja so se skozi čas izkazala še za kako pravilna, saj je členitev priznana tudi s strani njegovih nasprotnikov kot tudi čvrstost in popolnost Marxovih pogledov, ki v celoti določajo sodoben materializem in sodoben znanstveni socializem, kot teorijo in program delavskega gibanja v vseh državah sveta.

4.1 Klasična nemška filozofija

O nemški klasični filozofiji sem nekaj povedal že v uvodu. Vlogo, ki jo je odigrala in moč, kakršno je dosegla. Ko razmišljamo o vplivih, ki so imeli še posebno globoko zarezo pri njem, ne moremo mimo nemške klasične filozofije. Nemška klasična filozofija je s svojimi predstavniki - Kantom, Fichtejem, Schellingom in Heglom, gotovo med najpomembnejšimi obdobji človeške zgodovine misli sploh, še posebej, ko gre za ustroj in umestitev človeka v širši družbeni vidik.

Ta doba je označena s preobrazbo filozofije, ki je pripravila poligon, na katerem je potem zrasla Marxova misel. Nemška klasična filozofija od Kanta pa do Hegla je bila prisotna v delavskem gibanju, v njeni teoriji. Petdeset letno dobo nemške klasične filozofije je zaznamovala zgodovinska dinamika razsvetljenstva, francoska revolucija in industrijska revolucija, ter s tem povezan razvoj znanosti. V znanosti so se v tem času na miselni ravni dogajale realizacije recimo Kopernikovega obrata od metafizike k fiziki, od spekulacije k eksaktnosti, torej v smer fizične in realne prisotnosti, dokazljivosti. Nemška klasična filozofija pa je še naprej vztrajala v spekulativni metafiziki.

Dinamika v simbolni ekonomiji določenega filozofskega sistema ni naključna, pač pa je rezultat zgodovine. Filozofija, kot čas zajet v mislih, kakor jo je imenoval Hegel, je kot taka vseskozi zgodovinsko posredovana, zato je ravno zgodovinska realiteta ("bit" nasploh) tista, ki določa zavest.

Za filozofe nemške klasične filozofije lahko tako rečemo, da so bili priče posebnemu družbenemu preobratu, saj je prav francoska revolucija imela velik vpliv na njihovo dožemanje svobode in družbene ureditev. Še posebej to velja za Hegla. Seveda filozofija ne misli časovne misli zgolj z zrcaljenjem dogodkov časa, ampak je miselni oprijem uravnavanja in urejanja dejanskega življenjskega prostora spoprijem tudi s prihodnjim. Nadaljnji opomin je potreben v zagovor filozofiji, ki jo tukaj omenjam in jo bom še omenjal tudi v nadalje. Razumevanje povezave razvoja misli in filozofije ni v razumevanju služnosti filozofije za doseganje političnih ciljev z njenim angažiranjem. S previdno mero lahko trdimo, da je to vplivalo na nemške mislece, ki so se po francoski dejanski izkušnji zatekali bolj k teoretičnemu ali bolje rečeno miselnemu konceptu, kako urediti družbo.

Marx je v svojem pismu očetu leta 1837 ponosno pisal, kako je postal Heglovec.

Zavesa je padla, moje najsvetejše je bilo razbito – in postaviti si je bilo treba nove bogove.

Od idealizma, ki sem ga, mimogrede povedano, primerjal in napajal s kantovstvom in fichtejevstvom, sem prišel do iskanja ideje v dejanskem [im Wirklichen selbst]. Če so bogovi prej živeli nad zemljo, so zdaj postali njeno središče.

*Bral sem odlomke Heglove filozofije, katere groteskna skalna melodija mi ni prijala. Še enkrat sem se hotel potopiti v morje, a z določenim namenom, da najdem neizogibno, konkretno in čvrsto duhovno naravo[*die Geistige Natur*], da se ne bom več uril v veščinah bojevanja, ampak na svetlo prinesel najčistejši biser (Marx in Engels 1969, 26).*

4.1.1 Marx, filozofija in država

Svojo študijsko pot je pričel v Bonu leta 1835, po dveh semestrih nadaljeval v Berlinu, končal pa leta 1841 z doktorsko disertacijo: Razlika med Demokritovo in Epikurjevo filozofijo narave - na jenski univerzi. Poleg filozofije je študiral še pravo in zgodovino. V njegovih prvih zapisih o epikurejski filozofiji leta 1839 je Marx natančno istovetil duhovno naravo z državo. In pravzaprav Hegel sam je opisal sistem pravic, kateri zagotavlja institucionalno strukturo države kot druge narave. Narave, ki je bolj zasnovana v duhu kot v Ideji. Tako je Marx vzpostavil svoj projekt prikazovanja, da je država trdno zasnovana v nekem prioritetenem bistvu, katerega aktualizacija in realizacija je, prav tako kakor je za Hegla bila psihična narava utemeljitelj Ideje, katere realizacija je tudi bila. Ob tem bi rad poudaril, da je Marxov koncept osnove teorije države služila kot predhodnica določenim idejam, ki jih je potem uporabil v svoji razlagi teorije zgodovine. Marxova naveza s filozofijo je bila močna, vendar ne v strogo teoretskem smislu, kjer bi bila glavna naloga preučevanj, ampak je želel z filozofsko mislijo pojmovanje in samo delovanje tudi spremeniti. Tako je zaslediti v njegovem tekstu Teze o Feuerbachu tudi dikcijo, da so filozofi bili do sedaj samo pisci analiz in interpretacij, kakšen je svet, čeprav bi njihova naloga morala biti bolj ključna – v samem bistvu bi morali spreminjati svet (Marx in Engels 1971, 356-359).

Danes se pojem države uporablja predvsem kot komplet centraliziranih institucij, katere imajo v rokah procese odločitve, vendar Hegel tega v njegovem času ne uporablja na ta

način, ampak precej širše. Razlaga jo kot legalno in politično zedinjeno skupnost, kjer se za njega ta država predstavlja kot legalni naslednik grškega pojma polis.

Za Hegla je osnova države in njene kompletne institucionalne strukture svoboda. Kot pravi v uvodu Filozofije zgodovine, je država aktualizacija svobode in s tem predstavlja nasprotje Hobbsa, kateremu vsaka država predstavlja nujno omejitev individualnih svoboščin.¹

Marx je v tej poziciji Hegel – Hobbs razumel državo ne kot kopico centraliziranih vladnih institucij, ampak kot legalno in politično enovito skupnost kot celoto.

Pravzaprav Marx specifično pripisuje prejšnjemu pogledu na državo nerazumevanje karakteristik znotraj teh centraliziranih vladnih inštitucij. Posebej, če je država kot celota in organizem, potem je Marxov pogled, da je vlada ali administracija organ, skozi katerega je sposobna angažiranja v stalnih aktivnostih in nalogah.

Za Marxa leži osnova države v naravi človeka, saj je človek na prvi pogled prvotno svoboden, ampak Marx poudarja, da ljudje lahko realizirajo lastno svobodo samo skozi združitvijo z državo:

»Toda še več, resnična »javna« vzgoja države je umno in javno bivanje države, država sama vzgaja svoje člane, v tem, ko jih dela za člane države, v tem, ko spreminja smotre posameznika v obče smotre, surovi nagon v npravno nagnjenje, naravno neodvisnost v duhovno svobodo, v tem, ko se posameznik použiva v življenju celote v prepričanju posameznika« (Marx in Engels 1969, 44).

V tem istem uvodniku lahko sledimo Marxovemu pojasnjevanju filozofske tradicije, ki je pomembno doprinesla k razvoju pojmovanja država. Gre tako daleč, da prejšnje filozofe primerja z znanstveniki, ki so prišli do velikih odkritij, kot so Kopernik in drugi, ki so svoje dosežke zabeležili vsak znotraj svojega raziskovalnega področja.

To filozofsko tradicijo, ki jo danes lahko uvrstimo v segment socialne ali politične filozofije, opisuje na način opazovanja in dognanja različnih filozofov, ki so začeli »opazovati državo s človeškimi očmi in razvijati njene naravne zakone iz uma in izkušnje« (Marx in Engels 1969, 44).

¹ Verjetno je ta pozicija Hegel – Hobbs in vprašanje vloge države pri omogočanju ali kratenju svoboščin aktualna prav danes, ko smo priča omejevanju svobodnih državnih pravic v določenih državah v imenu zagotavljanja varnosti kot tudi v kakšnem drugem vidiku.

Vendar na tem mestu Marx zaenkrat razkrije vsebino prejšnjih filozofov le delno, saj v nadaljevanju tega istega članka pove, da je pomemben korak naredila najnovejša filozofija, ki jo predstavlja kot idealnejši in temeljitejši nazor, ki konstruira državo iz celote. Celoto posameznika, svobode in uma.

Država je tako »kot veliki organizem, v katerem se mora ustvariti pravna, naravna in politična svoboda, v kateri je posamezni državljani v državnih zakonih pokoren samo naravnim zakonom svojega lastnega uma, človeškemu umu« (Marx in Engels 1969, 55). Naprej prav tako pravi, da je država svobodno združenje etičnih predstavnikov človeške vrste, kar predstavlja dejanskost - izvajanje svobode. Sledi torej, da zakoni države niso nič drugega kot zavedno izpovedovanje človeške svobode in racionalnosti, kjer pa posamezni ljudje v javnosti izpovedujejo vsebino lastne svobode in racionalnosti.

4.1.2 Marx in Hegel, monarhija in demokracija

Pri tej dvojici gre iz vidika države predvsem za kritiko Heglovega državnega prava. V filozofiji prava je Hegel izpostavil pomembno razliko med civilno družbo in politično državo. Če na kratko povzamem, predstavlja Heglova misel politično državo kot skupek institucij javne oblasti, ki vključuje zakonodajno, nadzorno in izvršno moč. Svoj argument povezljivosti teh dveh področij je Hegel izpostavil delno tudi preko predstavniškega telesa, skozi katerega se je lahko slišal glas širše civilne družbe. Civilna družba pa izraža svoje interese kot interese posameznika. Sestavljena je iz privatnih odnosov med individuumi znotraj zakona in regulacij politične države. Vsi ti odnosi predstavljajo vidik lastnega motivacijskega interesa kot je recimo neka družba ali uravnavanje pojma poroke (Hegel 1999).

Hegel izpostavi tudi povezanost civilne družbe in politične države, za kateri pravi, da sta povezani in to organsko. S tem je Hegel trdil, da je civilna družba vzpostavljena in regulirana s strani politične države. Glavni učinek ali korist tega je ta, da tako zagotovijo delovanje in obnašanje posameznikov v skladu z interesi širše družbe. Hegel vidi socialne spremembe kot rezultat disharmonije med politično državo, civilno družbo in etičnimi vrednotami celotne družbe. Ta neuravnovešenost zahteva ponovno ureditev teh treh področij z namenom, da se ponovno vzpostavi socialna trdnost (Hegel 1999). Tako je Heglova misel in teorija imela velik vpliv na Marxa. Na enak način kot Hegel je tudi Marx videl politično državo in civilno družbo ločeno, vendar je poudarjal vzročno

povezanost med njima v nasprotni smeri. Namesto, da se družba vzpostavlja pod nadzorom in v okvirih zakona države, je Marx trdil, da so dejavnosti države določene s strani družbe. Funkcija zakonov in državnih institucij države je stabilizacija civilne družbe. Družba je dominirana s strani enega razreda in so tako dejanja države taka, da gredo v smeri stabilizacije družbe v povezavi s prevladujočim razredom. Logika delovanja je naslednja: Ekonomske produkcijske relacije prevladujejo strukturo civilne družbe, in še bolj natančno, strukturo razredne družbe. Način produkcije ustvarja prevladujoči razred. Država reagira v smeri zagotavljanja stabilizacije in institucionalizacije prevladujočega razreda. Zato torej država ukrepa v povezavi z interesi dominantnega razreda (Marx in Engels 1971).

Zelo poenostavljeno se da to vrsto teorije razložiti z izvajanjem meščanske zarote v povezavi z državo. To pomeni, da ne samo, da nadzorujejo in prevladujejo kapitalske in lastniške deleže, ampak imajo v rokah tudi politično moč. Njihovo bogastvo in njihovo imetje produkcijskih sil pomeni, da lahko učinkovito držijo odločitve države v okvirjih, ki je njim v korist. Sicer je to dokaj kruta razlaga razredne prevlade nad državo. S tem bi lahko izrazili instrumentalno teorijo razumevanja države, ki pravi, da »država ni človek ali človeško telo, država je skupek ustanov, ki združene tvorijo mehanizem na vrhu družbe« (Maritain 2002, 29). In prav ta mehanizem državnih ustanov je lahko predmet izkoriščanja prevladujočega razreda v lastno korist. V nadaljevanju avtor še pove, da v kapitalističnem primeru to pomeni, da država varuje tudi tekmovalnost in prosto trgovino ali z Marxovim izrazoslovjem – meščanska država ni nič drugega kot vzajemno zavarovanje buržujskega razreda naproti lastnim predstavnikom kot tudi naproti izkoriščanemu razredu. Državo torej lahko vidimo kot servis vladajočemu razredu, ki si tako s pomočjo države in to celo na čudne vrste legalen način zagotavlja potrebne pravice. To nakazuje na to, da država ni avtonomna glede na vladajoči razred.

V letih 1843 in 1844 se je tako zgodil temeljni preobrat v Marxovi filozofski in politični usmeritvi: tedaj je prišel do spoznanja, ki je temeljna točka vsega njegovega nauka. To spoznanje je dozorelo na podlagi študija Heglove filozofije, da ekonomsko področje določa v končni posledici politično področje. S tem je zanikal hegeljanski postulat o univerzalnosti političnega življenja in meščanske države kot predstavnice vseh družbenih interesov na ravni enakosti. Najpomembnejši rezultat Heglove politične

filozofije je bil poskus, da bi zgradil državo kot abstraktno enoto, zunaj ekonomskih in družbenih sil, ki jo tvorijo in pogojujejo.

Marx prehaja ta problem avtonomne države na dva načina. V prvi teoriji se vladajoči razred lahko odloči, da se vzdrži ali odpove politični moči, če je to seveda v njihovem najboljšem interesu. S tem dobi delno politično avtonomijo, vendar le v takšni meri, v kolikšni ji to dopušča vladajoči razred, kajti tudi v tem primeru država deluje v najboljšem možnem interesu vladajočega razreda.

To Marx opisuje v svojem delu Osemnajsti brumaire Ludvika Bonaparta, kjer v tej zgodovinski študiji ustvari ta primer razredno uravnotežene teorije države. V raziskovanju rasti moči Ludvika Bonaparta je Marx trdil, da se država vzpostavi sama v navidezno neodvisno moč. Do tega pride v času pridobivanja moči Bonapartovega režima, ko je v Franciji prevladovalo uravnovešenost med razredi, kjer nobeden ni bil politično dominanten. Zato je država v času Bonaparta imela veliko stopnjo avtonomne moči. Seveda pa je še zmeraj možno videti, da je tudi ta režim deloval v interesu kapitala. To lahko razložimo s tem, da so privrženci Bonaparta dobivali glasove na volitvah od meščanov, in da so zaščitili interese volivcev, so zaščitili zasebno lastnino, kapital in prosto trgovino. To je Marx zapisal na način, da se »materialni interes francoske buržoazije ravno najtesneje prepleta z ohranitvijo tega širokega in razraščene državnega stroja« (Marx in Engels 1975, 501).

V Marxovih očeh tako lahko vidimo Bonapartov režim kot politično neodvisen od prevladujočega razreda, vendar še zmeraj kot subjekt socialne in ekonomske prevlade tega razreda.

V drugi obliki prehaja problem obstoja avtonomne države s pomočjo pojma demokracije, kjer se odpove Heglovi monarhiji in se zavzame za pravo demokracijo, kjer je človek subjekt države. Pridemo torej do delitve države na manjše enote – na občansko družbo, na družino, na posamezen subjekt. Ta delitev spada torej k bistvu države. Družina in občanska družba sta dejanska dela države, dejanski duhovni eksistenci volje, sta način bivanja države. Družina in občanska družba naredita sami sebe za državo. Sta gonilo. Država ne more obstajati brez naravne baze družine in umetne baze občanske družbe. Ti sta za njo neizogibni pogoj.

Ko bi Hegel izhajal od dejanskih subjektov kot baze države, bi mu ne bilo treba dopuščati, da se država na neki mističen način subjektivizira. Subjektivnost je

opredelitev subjekta, osebnost opredelitev osebe. Namesto da bi ju Hegel pojmoval kot predikata, ju osamosvoji in ju pripravi do tega, da se spremenita v svoja subjekta.

»Tako je tu popredmetena suverenost, bistvo države gledane najprej kot samostojno bitje. Potem pa, se razume, mora to objektivno spet postati subjekt. Ta subjekt pa se potlej pokaže kot samouteleženje suverenosti, med tem ko ni suverenost nič drugega kot popredmeteni duh subjektov države« (Marx in Engels 1969, 69).

Idealizem države kot osebe, kot subjekta eksistira, razumljivo, kot mnogo oseb, mnogo subjektov, saj nobena posamezna oseba ne posrka vase sfere osebnosti. Le kakšen pa naj bi bil državni idealizem, ki bi bil ena oseba, en subjekt, namesto da bi bil kot dejansko samozavedanje državljanov, kot skupna duša države. Razmerje Hegel – Marx se na tej ravni kaže v v tem, da Hegel izhaja od države in napravi človeka za subjektivirano državo, Marxovo pojmovanje demokracije pa izhaja od človeka in napravi državo za objektiviranega človeka. Kakor religija ne ustvarja človeka, ampak človek ustvarja religijo, tako ne ustvarja ustava ljudstva, ampak ljudstvo ustavo. V monarhiji je celota, ljudstvo spravljena pod enega načinov svojega bivanja, politično ustavo. V demokraciji pa se po Marxovem mnenju kaže ustava sama le kot ena opredelitev, in sicer samoopredelitev ljudstva. V monarhiji imamo ljudstvo ustave; v demokraciji ustavo ljudstva. V demokraciji je ustava zmeraj popeljana nazaj v svojo dejansko osnovo, v dejanskega človeka, v dejansko ljudstvo ne samo po sebi, glede bistva, ampak glede eksistence, dejanskosti ter postavljena kot njegovo lastno delo (Marx in Engels 1969, 70).

Na tem mestu Marx, ko govori o Heglovem državnem pravu v razdelku 229-235, se loti primerjave dveh političnih ureditev in njenih vplivov na človeško vlogo bivanja znotraj državne ureditve. Primerja monarhično ureditev in demokracijo kjer zapiše, da »je demokracija zatorej šele resnična enotnost občega in posebnega« (Marx in Engels 1969, 72).

To potrjuje z razmišljanjem o monarhiji kot neki posebni državni obliki, kjer človek razločuje svoje politično bivanje od nepolitičnega, privatnega bivanja. V osnovi prevladuje politično bivanje, saj se zasebne oblike kot so zakonska zveza, civilna družba v tej obliki državne ureditve pojavljajo kot nekaj posebnega zraven osnovne politične države. Prvo je torej političnost in potem zasebnost. Ta političnost gre tako daleč, da si jemlje prostor obvladovanja, omejevanja in nasploh določanja političnega in nepolitičnega bivanja. Na drugi strani se razmišljanje o demokraciji konča s

spoznanji, da je politična država v tej obliki ureditve le še ena oblika bivanja, ki jo lahko zavzame človek znotraj drugih oblik. V tej ureditvi, pravi Marx, »da vlada država, zakon, ustava, ne da bi dejansko vladala, se pravi, materialno prežemala vsebino ostalih nepolitičnih sfer« (Marx in Engels 1969, 73).

Na tem mestu Marx potrjuje Heglu, ko ta izjavlja, da je politična država ustava, kar pomeni, da materialna država ni politična.

Kot sem že zapisal, je Heglov miselni tok v veliki meri vplival na Marxovo misel o politični ureditvi in ureditvi družbe nasploh. Da bi dobili bolj natančen pregled nad Marxovo mislijo, ki se je razvijala skozi njegov študij kot tudi vsa kasnejša obdobja, je vsaj v nekaj besedah potrebno pokazati na določene poglede in kritike, ki jih je Marx spisal na Heglovo teorijo.

Kot prvo lahko izpostavim, da Marx nikjer ne omenja medsebojnega, skupnega, vzajemnega identificiranja kot način, kjer se ljudje formirajo v državljane (Hegel 1999) - bolj kot to, je pripravljen združiti ideje svobode in racionalnosti v povezavi s pojmom »človeške narave«. Torej je res, da je Marxova koncepcija racionalnosti, ki jo državljani premorejo, nejasna, da bi jo posebej identificirali. Marx gre veliko čez Hegla pri uporabi osnovnega koncepta države, saj kot prvo kritizira teokracijo, kot drugo partikularizem in povezano krčenje pojma države na »duhovno živalsko kraljestvo«. Kot tretje kritizira nepravilno pripisovanje duha države individuumom kot način personalizma in kot četrto so kritiki podvrženi še lastniki zasebne lastnine, katere ta lastnina zasvoji (Marx in Engels 1969).

Vseeno lahko vidimo, da si v osnovi Marx in Hegla sledita, z razliko, da se Marx začne pomikati na svojo pot točno tam, ko začne govoriti o osnovi države, ki se spreminja skozi zgodovinski čas.

Seveda se za Hegla izhodišče države tudi spreminja glede na zgodovino, v smeri večje samozavesti z rezultatom, da se tudi forma države mora spremeniti. Tukaj nastopi glavno razhajanje med tema dvema mislecema, kjer pri Marxu zasledimo, da se glede na zgodovino, ukvarja z razmišljanjem, kako se lotiti ideje izhodišča države drugače. To vidimo na najboljši način, če sledimo nekaterim Marxovim idejam o zakonodajalcih in pravu, kjer je delo zakonodajalca, da opiše in jasno ter pregledno predstavi pred obstoječo realnost, bolj ko pa uvajanje začetnih zakonov od začetka. Ta realen opis pred obstoječega stanja mora biti osnova za državo. Za Marxa bi tako pomenilo, da je vse, kar mora opisati zakon le to, da opiše kolektiven duh ljudi, ali boljše, svobodo in

racionalnost zaobjeto v tem kolektivnem duhu. V tem, ko se svoboda, racionalnost in kolektivni duh razvijajo, bi se zakoni morali spremeniti, da bi izražali dejansko obstoječo raven. Tako pravi Marx, da »v filozofiji prava, je bolj ali manj pomembna in predmet obravnavanja volja rodu. Zakonodajca ne dela zakonov, jih samo odkriva in formulira« ((Marx in Engels 1969, 78).

Na tej točki lahko navedemo Marxov pogled, da je država v modernih družbah kapitalistična država in to zaradi dejstva, da je njena osnovna vloga ohranjati kapitalistično ekonomijo v obstoju. To počne tako, da kontinuirano združuje kapitalistične produkcijske povezave in pri tem uporablja norme in vrednote kapitalistične ideologije z namenom, da pregovori in prepriča ljudi.

4.2 Politična ekonomija

4.2.1 Kritika politične ekonomije

Drugi del raziskovanja osnov za Marxov pogled na družbeno ureditev in posledično na državo iščemo v urejenosti ekonomske baze. Politična ekonomija je zgodovinska znanost, ki kot taka ni nevtralna, pač pa ideološko nad določena - glede na razredno interesno profiliranost njenih teoretskih producentov, kar je na splošno odvisno od zgodovinskih in družbenih okoliščin, od koder izhaja teoretski subjekt izjavljanja.

Z industrializacijo in razmahom mest se je fevdalni razred kot tisti, ki prevladuje, umikal kapitalističnemu razredu. Marx je to lahko videl v visoko industrijski Angliji kot tudi v Franciji, in samo vprašanje časa je bilo, kdaj bo temu sledila tudi Nemčija.

Prav industrializacija in odnosi med delavci in lastniki - kapitalisti je tisto, kar je začelo novo pot. Pot delitve in ustvarjanja delavskega razreda, ki je bil čedalje bolj podvržen kapitalu in njegovemu izkoriščanju. V Uvodu k kritiki politične ekonomije je Marx zapisal, da »če želimo kakšno deželo obravnavati politično - ekonomsko, moramo pričeti z njenim prebivalstvom, z njegovo razdelitvijo na razrede, mesta, dežele, morje, na različne produkcijske panoge, z izvozom in uvozom, letno produkcijo in konsumpcijo, blagovnimi cenami etc« (Marx in Engels 1979, 33).

Marxovo ukvarjanje z ekonomijo in ekonomskimi relaciji znotraj države ni imelo namen samo na filozofski ravni. Daleč od tega. Prav v tem segmentu je želel biti čimbolj konkreten in izhajati iz dejanskega stanja. Pri vzpostavljanju ugotovitev politično ekonomskih ureditev pa se ni ustavil samo na njemu pričujočih dejstvih, ampak se je želel lotiti poglobljene analize, saj pravi, da je pravilna znanstvena metoda taka, kot pri ekonomistih 17. stoletja, ki:

najprej začenjajo vselej z živo celoto, s prebivalstvom, z narodom, z državo, z mnogimi državami itd.; končujejo pa vselej s tem, da z analizo izluščijo razberejo nekatere določujoče abstraktne, splošne odnose, kot delitev dela, denar, vrednost itd. Kakor hitro so ti posamezni momenti bolj ali manj fiksirani in abstrahirani, so se začeli ekonomski sistemi, ki se od preprostega, kot so delo, delitev dela, potreba, menjalna vrednost, povzpnejo do države, menjave med narodi in svetovnega trga (Marx 1979, 32).

Marxu tako ni bilo dovolj samo analizirati trenutnega stanja, ampak pogledati tudi skozi potek zgodovine, kako je nastalo obdobje kapitalizma, ki kot delovna teorija vrednosti

in produkcije predstavlja podlago za oblikovanje novih družbenih razredov in same prepoznavne vloge posameznih subjektov v njem. »Ko so zastopniki klasične angleške politične ekonomije raziskovali in preučevali vire in proizvodnjo bogastva, so prišli do sklepa, da je delo tvorec in glavni vir družbenega bogastva« (Radenović 1982, 20).

Marx pravi, da je klasična politična ekonomija obravnavala družbo kot nekakšno naravno stanje - v kontekstu politične ekonomije, ki na takšen način mistificira ekonomsko in zgodovinsko dimenzijo strukturne posredovanosti družbenih razmerij. Za osnovne ekonomske kategorije je Marx štel blago, denar, kapital, presežno delo, zaslužek, vendar je tem dajal poseben poudarek v zgodovinskem smislu. Gre torej za kategorije, ki so pravzaprav zgodovinski rezultat produkcijskih razmerij družbe.

Če želimo postaviti teh nekaj kategorij v medsebojne relacije, potem velja, da je blago produkcijski rezultat opredmetenega dela, zato lahko govorimo o blagovni produkciji. Tem relacijam se pridruži denar kot menjalni člen reprodukcijske vzpostavitve odnosov, ki s sabo nosi svojo menjalno vrednost. Prav ta vrednost denarja potem rezultira v možnosti blagovnega kroženja, torej kroženja med ustvarjanjem in porabljanjem. Z vzpostavitvijo denarnega toka, ovrednotenjem produkcije, se je pojavil tudi problem presežne vrednosti, ki je bil eden od stebrov za vzpostavitev delavskega razreda kot takega in njegove zatirane vloge. Vsak delavec se je torej moral zadovoljiti z zaslužkom, ki mu je komaj omogočal primarno preživetje, ves ostali del svojega ustvarjenega dela, torej presežnega dela, pa je moral pozabiti in korist (zaslužek) od tega presežka je imel kapitalist. Tako se je ustvaril razred industrijskega proletariata, ki pa je sčasoma strnil svoje vrste in se začel zoperstavljalji svoji izkoriščani poziciji. Prav ta proces nabiranja bogastva je v širšem ogledu krivec za številne konflikte, tako politične in trgovinske, hkrati pa je začel tudi ustvarjati velike razlike med mestom in podeželjem, med razvitim in nerazvitim svetom.

Govorimo lahko o materialni dialektiki ritma zgodovine, ki na nek način pravi, da produktivne sile pogojujejo družbena razmerja, le-ta pa porajajo nove potrebe, nova sredstva, terjajo nove družbene odnose. Človekova zavest je vedno zgodovinsko odvisna od naravnih/zgodovinskih okoliščin ljudi - ni zavest tista, ki določa bit, bit je tista, ki določa zavest. Da bi de zgodila revolucija je potrebno, da produkcijski odnosi pridejo v nasprotje s produktivnimi silami, kar pomeni, da dani produkcijski odnosi ne omogočajo nadaljnega razvoja produktivnih sil. (Marx in Engels 1979, 103–109)

4.2.2 Država in kapitalizem

Konkretne Marxove misli povezav med državo in ekonomskim ustrojem lahko najdemo predvsem v delih Uvod k kritiki politične ekonomije in Kapitalu. V teh delih je Marx pokazal s svojo kritiko klasične politične ekonomije na vse metodološke slabosti in pomanjkljivosti, njihovo nezgodovinsko obravnavanje ekonomskih in na splošno družbenih pojavov. Kritike in povezave argumentacij največkrat vodijo k tako imenovanim buržuaznim ekonomistom, ki se ukvarjajo z ekonomiko javnih in državnih koristi, vlogo mesta ali države v kapitalističnem sistemu, razumevanje širše zastavitve problematike pa jim je bolj kot ne tuje.

Država, po Marxovem pojasnilu, nastaja kot rezultat delitve družbe na razrede na določeni stopnji zgodovinskega razvoja in se menjuje kot se menjujejo faze v razvoju družbe. Tu ima v mislih sužnjelastništvo, fevdalizem, kapitalizem. Marxova analiza nastajanja modernih družb se ukvarja predvsem z vlogo buržoazije pri preobrazbi fevdalne, kmečke družbe v mestno in industrijsko družbo.

Kapitalistični sistem odlikuje deljenje družbenih razredov na kapitalistični in na delavski razred, pri čemer ima kapitalistični razred v lasti monopol lastništva nad proizvodnimi sredstvi. V takem sistemu mora potem delavski razred dajati svojo delavsko moč in energijo v najem kapitalističnemu razredu, da lahko zasluži sredstva za življenje. Pri tem je jasno, da so njihovi interesi nasprotni in se tako med njimi vedno ustvarja razredni boj. Za državo lahko tako rečemo, da je to družbena sila ali tvorba, javna last, katera izhaja iz družbe in se postavlja nad njo. Tako torej po Marxovi analizi drži, da je država nad družbo in nadzira razredni boj ter ne dopusti, da bi družba razpadla, saj mora zagotavljati razvoj proizvodnih sil, in vzpostavljati potreben red in regulacij.

O tem piše Marx s primerom o državi kot delodajalcu:

»Ker iz fabrikanta ne bo nič (gospod finančni minister mu namreč ni dal niti prostora niti denarja, da bi si postavil svojo tovarno, niti mu ni gospod finančni minister dovolil, da bi tovarnarjem vzel tovarno – glej zgoraj razdelek o meščanski lastnini), potem hočem konkurirati z onimle profesorjem prava; mož je tepec in jaz, ki vem stokrat več kot on, mu bom izpraznil avditorij.« »Ali si študiral in promoviral, prijatelj?« »Ne, ampak kej bi tisto. Kar je za stroko poučevanja potrebno, to znam obilno.« »Žal mi je, vendar tu konkurenca ni prosta. Proti tvoji osebi ni kaj reči, vendar manjka neka stvar, doktorska

diploma. In to zahtevam jaz, država.« »To je torej svoboda konkurence,« je vzdihnil pisec teh vrstic, »država, moj gospod, me šele usposobi, da lahko konkuriram« (Marx in Engels 1979, 235).

Marx v nadaljevanju besedila pravi, da:

v razvitih deželah se mu ne bi zgodilo, da bi moral vprašati državo za dovoljenje, ali lahko konkurira z nekim profesorjem prava. Če pa se obrne na državo kot delodajalca in zahteva plačilo, tj. delovno mezdo, torej postavlja samega sebe v konkurenčno razmerje, potem po že obstoječih razpravah o privatni lastnini in privatih, občinski lastnini, proletariatu, lettres patentes, državi in statusu itd. ni mogoče domnevati, da bi lahko srečno snubil (Marx in Engels 1971, 235).

V tistem času se je Marx zavedal vloge in moči kapitalističnega razreda in posledično s tem tudi moči države, ki je lahko preko državnega aparata izbirala, menjavala in podpirala nadaljnji razvoj tistih idej, ki so v danem trenutku najbolj odražale trenutne interese kapitalističnega razreda in še posebej doprinesle k ohranitvi le tega. Taka država je država razrednega boja in predstavlja najmočnejši razred, ki s pomočjo države postaja tudi politično gledano vladajoči razred. Z drugimi besedami rečeno – država v kapitalizmu artikulira in izvaja prvenstveno interese kapitalističnega razreda, z manjšim ali večjim razumevanjem in dobrohotnostjo do delavskega razreda, seveda, glede na stopnjo njegovega zadovoljstva ali upora. To je seveda eden od vzrokov za spremembo državnega poseganja v kapitalističnih subjektih. Temu smo priča tudi danes, ko še zmeraj potekajo razprave o prisotnosti države v kapitalističnem oziroma danes rečeno, gospodarsko-ekonomskem sektorju, v kolikšni meri je potrebna deregulacija in odmik države iz gospodarskih subjektov.

Svoje raziskovanje, ki je temeljilo na zgodovinsko – materialistični metodi, je Marx zaključil z mislijo, da se nove in višje oblike družbene ureditve razvijajo iz obstoječih in to tako, da razvoj proizvodnih moči ruši med njimi do tedaj odgovarjajoče proizvodne odnose in z njimi tudi vse ostale družbene odnose posameznega razreda. Kapitalistični način proizvodnje je tako nastal skozi proces akumulacije kapitala in vzpona novega, trgovskega razreda. Ta razred, buržoazen, je transformiral trgovino iz proste menjave uporabnih vrednosti v menjavo zaradi doseganja dobička. Take uporabne vrednosti v procesu trgovine postanejo blago. Blago je predmet človeškega dela, ki nima uporabne

vrednosti za tega, ki jo ustvarja, temveč za tistega, ki bo s prodajo tega blaga ustvaril presežno vrednost, ki se izraža v dobičku. Tako torej postaja jasno, da osnovna motivacijska in napredna moč v kapitalizmu postaja kapital. In ko so enkrat vzpostavljeni ti kapitalistični odnosi v družbi, je vzpostavljena tudi osnova za ustvarjanje dobička. Dobimo razred kapitalistov in razred delavcev in osnovo, da je Marx lahko vzpostavil že prej navedeni pojem razrednega boja.

Tole poglavje lahko zaključim z besedami Marxa, ki pravi:

Moje raziskovanje se je končalo z rezultatom, da pravnih odnosov kakor tudi državnih oblik ni mogoče razumeti niti iz njih samih niti iz tako imenovanega splošnega razvoja človeškega duha, marveč da temeljijo v materialnih življenjskih odnosih, katerih celotnost obravnava Hegel, kakor so to delali Angleži in Francozi 18. stoletja, pod imenom »meščanska družba«, da pa je treba iskati anatomijo meščanske družbe v politični ekonomiji (Marx in Engels 1979, 104-105).

4.3 Socializem

Marx na točki delitve med kapitalom in delavskim razredom začne z družbeno delitvijo, ki poteka najprej na družbeno geografski ravni, nato na ravni delitve dela, ki vzpostavlja tudi družbene razlike.

Po prvi delitvi in predstavitvi argumentov, Marx loči delitev na mesta in na vasi, kjer najbolj izpostavi administrativne možnosti, ki se lahko razvijejo znotraj mesta in tvorijo osnovo politični ureditvi. »Nasprotje med mestom in vasjo se začinja s prehodom iz barbarstva v civilizacijo, iz plemenske ureditve v državo, iz lokalnosti v nacijo« (Marx in Engels 1971, 63).

S tem pride do delitve prebivalstva v dva velika razreda in ta delitev sloni neposredno na delitvi dela in produkcijskih sredstvih. Ta delitev v veliki meri izvira iz obstoja privatne lastnine, ki jo je nujno potrebno odpraviti, saj »je to eden prvih pogojev za skupnost« (Marx in Engels 1971, 64).

V nadaljevanju Marx govori o vzpostavljanju produkcijskih sil in povezav, ki so vodile v razvoj manufaktur, cehovstva, ki so v celoti – zgodovinsko gledano – pripeljale do dokončne spremembe med menjavo in denarjem. Ko se je na osnovi manufaktur vzpostavila trgovina, ki je zaradi povezovanja mest vzpostavila konkurenco, se je patriarhalno razmerje med pomočnikom in mojstrom spremenilo v denarno razmerje med delavcem in kapitalistom. Vzpostavitev takšnega odnosa pa je pripeljalo do naprežanja za čim večji dobiček, kar je posledično pomenilo, da so se razmere za delavca slabšale.

V razvoju kapitala in produkcijskih sil je pomembno vlogo odigrala tudi trgovina, na račun katere se je okrepila tudi država. Najprej je seveda še prepovedovala določeno trgovanje, ko pa je ugotovila, da lahko iz tega potegne tudi nekaj zase, je uvedene carine začela pobirati zase. Marx sam pravi, da so carine nastale iz dajatev, ki so jih naložili fevdalci trgovcem, v nadaljevanju pa pravi, da »iz dajatev, ki so jih nalagala kasneje tudi mesta in so bile ob nastanku modernih držav sredstvo, ki je bilo fiskusu najbolj pri roki, da bi prišel do denarja« (Marx in Engels 1971, 71).

Pospeševanja dobička in rast kapitala pripelje do prenehanja prepovedi določenih uvozov ali izvozov, pojavi se papirnat denar, banke, državni dolgovi, špekulacije in temu Marx pravi, da »je kapital spet izgubil velik del samoraslosti, ki se ga je še držala« (Marx in Engels 1971, 74).

Razvoj je prinesel še hujše faze, saj se je razmah velike industrije polastil kapitala, delavcev, ustvarila velika industrijska mesta ter s tem uničila obrt in prejšnje stopnja industrije in tako doprinesla k popolni prevladi mesta nad vasjo.

Po drugi delitvi Marx predstavi svoj pogled na delitev dela. Delitev dela je nasploh tema, ki je fascinirala znanstvenike s področja sociologije in tudi drugih znanosti desetletja in lahko rečemo tudi stoletja. Pred prihodom modernih časov so se teologi in filozofi veliko ukvarjali z idejo delitve dela. Platon je videl kot najvišjo možno obliko skupnosti v družbi kot tako, kjer bi socialne funkcije bile strogo ločene in kot take ohranjene. Družba bi bila razdeljena na funkcionalne skupine: vojake, obrtnike, nekvalificirane delavce, oblast. Vsakdo, ki se hoče resno lotiti študije družbe se mora spopasti z razdelitvijo dela v družbi. Karl Marx ni v tem nobena izjema.

Marx je bil bolj kot kaj drugega najprej ekonomist. Bil je sociolog v znanstvenem pomenu besede. Delitev dela, kateremu lahko drugače rečemo tudi proces proizvodnje, je bilo središče njegovega sistema in je na tej ideji človeške proizvodnje bilo tudi osnovano. Za človeštvo je Marx dejal, da je edina popolnoma avtonomna vrsta, ki se – bi lahko rekli filozofsko zaveda svoje biti – in izhajajoč iz tega je potem sposobna zavesti o stvareh v okolici. Človek ne more biti ločen od dela in ga tudi ne moremo opredeliti, ne da bi ob tem omenjali delo. »Na način kot posamezniki izražajo svoje življenje, tako potem so. Kaj so in - kar hkrati sovпада s proizvodnjo pa je - kaj oni proizvajajo in kako to proizvajajo« (Marx in Engels 1971, 505). Pomembni dejavnik racionalnega organiziranja proizvodnje je tisto, kar loči človeka od živali, pravi Marx. Koncept proizvodnje je bila tista intelektualno problematična točka za Marxa.

Vsaka sfera človeškega življenja mora biti predstavljena v merah teh posameznih idej, ki so religija, družina, država, zakon, znanost, kultura in tako naprej. To so samo delni modeli produkcije in spadajo med splošne zakone še razlaga Marx. S tem, da je podano popolno zaupanje v koncept človeškega dela, je lažje razumljivo zakaj delitev dela igra tako pomembno vlogo v vsesplošnem marksističnem okvirju.

Drugi pol sociološkega pregleda pa je Marxu predstavljala lastnina, ki se nujno pojavi z delitvijo dela. Prav to povzroči pojav temeljnega konflikta in Marxovo mnenje je bilo, da je prav to razlog, da delavec začne sovražiti državo, ki tako stanje dopušča. Če bi hoteli konflikt odpraviti, bi bilo treba odpraviti sleherno delitev dela in tako ne bi bilo temeljnega pogoja za konflikt.

Marx je imel idejo popolne družbe. V tam smislu lahko rečemo, da je Marx verjel v obstoj družbe, ki ne nadaljuje analizirane človeške zgodovine. V tem svetu človek ne pozna in ni izkusil nobene oblike osamljenosti, saj ni bilo nobene oblike odtujene produkcije. Nekako in to Marxu ni bilo nikoli preveč jasno, zakaj je človek padel v objem odtujenega dela, in iz tega padel v vzorec odtujene produkcije, s tem pa je rasla tudi zasebna lastnina. Človek je začel uporabljati izdelke iz dela drugih ljudi za svoje lastne potrebe. V tem smislu so človeka konkretni produkti njegovih rok začeli zaslužjevati od enega do drugega. Ta tema, ki jo je Marx izpostavil zgodaj leta 1844, je osnova vsem poznejšim Marxovim zapisom o ekonomiji, kot sem že zgoraj navedel.

Pod tem sistemom odtujenega dela je Marx zagovarjal, so človeku ukradene pomembne življenjske sile. Vir direktne človeške težave je v tem pogledu delitev dela. Delitev dela je bila za Marxa zelo pomembno jedro tega, kar je v svetu narobe. Trdil je, da je to v nasprotju z naravo človeka. Delitev dela postavi človeka proti drugemu človeku. Tako ustvarja razredne razlike in uničuje enotnost človeške družbe. Marx je imel skoraj teološko skrb glede enotnosti in edinosti človeštva, zato je bila sovražnost do delitve dela zelo velika. Naproti temu je postavil svobodno delo, v katerem delavci ne bi bili odtujeni od samih sebe.

To so mogoče ključni družbeni vidiki in pogledi Marxa na razvoj kapitalistične prevlade, posebej še zato, ker na koncu opozori na dejstvo, da je obstoječe protislovje med produktivnimi silami in obliko odnosa do delavcev vsakokrat izbruhnilo v revoluciji, takšni ali drugačni. Zavest o nesvobodi in boj za to svobodo je bil torej neizogiben.

Medtem, ko so se torej pobegli tlačani hoteli samo svobodno razvijati in uveljaviti svoje že obstoječe eksistenčne pogoje in so zato prišli le do svobodnega dela, morajo proletarci, da bi se osebno uveljavili, odpraviti delo, svoj lastni eksistenčni pogoj, ki je hkrati pogoj vse dovedanje družbe. Zato so tudi v direktnem nasprotju do oblike, v kateri so si individuumi družbe doslej dajali skupni izraz, do države in morajo zrušiti državo, da bi uveljavili svojo osebnost (Marx in Engels 1971, 83).

A takšna oblika družbenega lastništva in demokracije bi pomenila konec razredne družbe ter seveda konec delitve delavstva. Delavski razred, ki bi prevzel oblast, bi radikalno preobrazil današnje gospodarstvo in družbo. Socializem je demokratičen ali

pa ga ni. S tem ne mislimo le na nekakšno demokracijo na papirju, bolj natančno buržoazno demokracijo, kjer je ljudem dovoljeno glasovati vsakih nekaj let za parlament, ki potem vlada v interesu kapitalizma, ampak na demokracijo, kjer smo vsi aktiven del ne samo v glasovanju, temveč v vodenju naših skupnosti, delovnih okolji in naše družbe. Pri tem lahko spoznamo povezavo na Rousseauja, ki je v svojem delu prav tako izrazil in začutil to temeljno težnjo prebivalcev in predstavil svojo idejo ljudske suverenosti. Gre za njegovo delo Družbena pogodba ali načela državnega prava, kjer pravi: »Vsak od nas daje svojo osebo in vso svojo moč pod vrhovno vodstvo obče volje; in vsakega člana sprejmemo v telo kot nedeljiv del celote« (Rousseau, 2001, 25). Tako je Rousseau vpeljeval teorijo egalitarne demokracije, ki ne prinaša samo enakopravnost kot tako, ampak govori o ideji, ki temelji na neposredni udeležbi državljanov pri splošnih odločitvah.

Ko bodo enkrat sodobno gospodarstvo, industrija, znanost in tehnologija v rokah vseh članov družbe, bomo lahko dosegli polno zaposlenost in kratek delovnik – seveda po nekem času, ko bomo v resnici udeležili svoje sposobnosti.

Znižanje delovnega urnika in povečanje produktivnosti družbe sta prva pogoja za izginotje razredne delitve družbe in za rojstvo socializma. Kot je rekel Marx, vsakdo bi dal v okviru svojih zmožnosti ter dobil v skladu s svojimi potrebami. Takšna družba ni utopija, ampak edina alternativa počasnemu in bolečemu potonu v barbarizem. Toda to po Marxovem mnenju ne bo prišlo samo po sebi celo v milijon letih. Samo socialistična revolucija, to je zavestno gibanje delavskega razreda, da prevzame nadzor nad svojim življenjem lahko povzroči to spremembo. Za tak premik se Marx zaveda, da potrebuje izurjeno ter izobraženo vodstvo, ki lahko zagotovi uspeh. Uspeh nad kapitalističnim sistemom. Zaveda se, da zmaga ni samoumevna, ampak je potrebno izobraževanje in predstavljanje dejstev, ki mu bodo služila za osveščanje delavskega naroda (Marx in Engels 1971).

Poglavitni nasprotnik za Marxa ni avtoriteta, ampak kapital, zatiralska avtokracija in država. Treba je osvojiti državo, uporabiti enotnost in vodstvo, da bi lahko napadli temeljna razmerja podrejanja in neenakosti. Končni cilj je zgraditi moderno industrijsko družbo, ki bo radikalno kolektivizirana, ki ji bo enotno vladal delavski razred. Revolucijo lahko izvede nihče drug kot delavski razred. Marxova novost je v tem, da je postavil perspektivo graditve neke nove družbe na znanstveno analizo zgodovinskega razvoja človeštva in na njegovo postopno prehajanje v različne in višje produkcijske

načine in oblike družbenega združevanja. Dokazal je tudi, da je v zadnji od teh oblik, kapitalistični in meščanski, katere institucionalni izraz je liberalna država, produkcijski mehanizem takšen, da sam od sebe rojeva revolucionarno spreminjanje. Oblast proletariata omogoča brezrazredno in pravično družbo. Ob tem se seveda približamo pojmu komunizem, ki nam spet kaže podobo, kot da nam je o njem vse jasno. Vendar - če bi že govorili o komunizmu, mu je potrebno pripisati vsebino, ki jo je temu pojmu pripisal odrasel Marx in jo tako očistiti praktičnih in birokratskih asociacij. Ta beseda implicira zavesten obrat k »univerzalni ljudski emancipaciji«, korak k spremembi, skozi katerega se moderna družba lahko osvobodi obstoječega družbeno-ekonomskega sistema in se transformira v »svobodno asociacijo proizvajalcev«. Ta korak bo omogočil »svoboden razvoj individualnosti« in bo tako »vreden naše človeške narave« (Marx in Engels 1971, 92).

O tem piše tudi v naslednjem razdelku, ko to svojo teorijo podkrepi z izsledki drugih filozofov: »Individue, ki niso več podrejeni delitvi dela, so si filozofi predstavljali kot ideal z imenom Človek in so ves proces, kot smo ga razvili, pojmovali kot razvojni proces Človeka, tako, da je bil dosedanji individuum na vsaki stopnji podtahnjen Človek in predstavljen kot gonilna sila zgodovine« (Marx in Engels 1971, 93). S tem hoče pokazati na zmoto in nerealni prikaz oz. zavajanje ljudstva, s tem da so gradili njihovo podobo na izprijeni zavesti njihovih zaslug za razvoj. Sam zato raje pravi, da

bi pri prisvojitvi produkcijskih instrumentov morala ta množica teh inštrumentov biti podrejena vsakemu individuumu, lastnina pa vsem. Moderno univerzalno občevanje ne more biti individuumom podrejeno drugače kot s tem, da je podrejeno vsem.« [...] »Prisvojite se lahko izvrši le z združitvijo, ki je sama zaradi značaja proletariata spet lahko le univerzalna, in z revolucijo, v kateri se na eni strani zruši moč dosedanjih načinov produkcije in občevanja ter družbenih členitev, in na drugi strani razvije univerzalni značaj in za izvedbo prisvojitve potrebno energijo proletariata.« [...] »S tem, da si združeni individuumi prisvoje totalne produktivne sile, se neha privatna lastnina (Marx in Engels 1971, 92-93).

4.4 Pariška komuna in posledice

Za Marxa lahko rečemo, da je imel to srečo in dočakal, da so se nekatere njegove ideje že za časa življenja pretvorile v prakso in tako je tudi sam imel možnost ponovno premisliti določene elemente svojih teorij. V največji meri je to lahko naredil pri vzpostavljanju proletarske države, kjer je lahko videl, kako se ideja, ko vodstvene strukture države prevzamejo delavci, izkaže v praksi.

Za dobro razumevanje Marxa v okviru te diplomske naloge in nasploh za razumevanje proletarske države se je potrebno seznaniti z naslednjima njegovima deloma – Komunističnim manifestom in knjig z naslovom Državljska vojna v Franciji. Predvsem zadnje delo je tisto, ki precej natančno opiše širše dogajanje v Franciji in tudi drugod po Evropi, tako na industrijskem, vojaškem in še kakšnem področju. Skozi predstavitev dogajanja lahko konkretno spremljamo Marxovo komentiranje vseh razmer kot tudi ponoven razmislek njegove revolucionarne misli. Prav zaradi tega, ker je ta knjiga napisana po sami državljanski vojni in koncu prve proletarske države Pariške komune, prinaša nekaj novih spoznanj in misli.

Z razmahom industrije se je industrializacija posameznih držav po letu 1848 silno povečala. S tem je raslo tudi število proletariata, ki se je začel zbirati in spoznavati svojo moč. Skozi desetletja menjav vladarjev in obdobjev vojskovanj ter revščine, je končno nastopil čas za uresničitev Marxove ideje. Za nastanek prve delavske države so se sočasno morale zgoditi tudi druge stvari. Govorimo o času, ki je bil prepojen z vojnami. Napoleon je izgubil v vojni s Prusijo, nastopila je huda lakota, razmere za delavce so se pa poslabšale. Pozimi leta 1871, ko so v mesecu februarju bile volitve v Narodno skupščino, je bilo razlogov dovolj, da se delavci dvignejo. Razlogi, ki so pomagali pripeljati do Pariške komune so torej izredno slabe razmere za življenje delavcev, volitve in pričakovanje boljših časov, vojaški neuspehi in trpljenje ob obleganju Pariza.

Marx se je tako moral soočiti s posebno analizo dogodkov, ki so se odvijali v tej nemško-francoski vojni. Kot prvo sta v svojem predgovoru k predstavitvi Komunističnega manifesta iz leta 1871 Marx in Engels poudarila pomen pariške komune na njuno razmišljanje.

Ta pasus bi se danes v marsičem glasil drugače. Spričo neizmerne nadaljnje razvoja velike industrije v zadnjih petindvajsetih letih in organiziranja delavskega razreda v stranko, ki je z njim napredovala, spričo praktičnih izkušenj, najprej februarske revolucije in še mnogo bolj pariške komune, ko je proletariat prvič imel dva meseca v rokah politično oblast, je danes ta program na nekaterih mestih zastarel. Zlasti je Komuna dokazala, da se delavski razred ne more enostavno polastiti gotovega državnega stroja in ga pognati v tek za svoje lastne namene (Marx in Engels 1979, 570).

Soočenje s pravkar minulimi dogodki je Marxa navdajalo tudi z žalostnim spoznanjem, da je pomen razrednega boja zmanjšan in v ospredje stopajo drugi interesi in druge strasti. Tako v ospredju pariških bojev ni bilo najpomembnejše samo prevzeti oblast in uvesti proletarsko državo, ampak se je šlo tudi za druge interese, predvsem vojaške, saj se večina proletarskega prebivalstva ni strinjala s paktom s Prusijo. Tako je proletarska množica bojevala dvojni, če ne že trojni boj. Proti kapitalistom, proti državi in njenim predstavnikom in proti Prusiji. O tem Marx spregovori v Poslanici generalnega sveta o državljanski vojni leta 1871, ko po opisu relacij med Parizom in Prusijo in strategijo za branjenje Pariza pred napadi Prusov. »Toda Pariza ni mogoče braniti, ne da bi oborožili njegov delavski narod, ne da bi ga izoblikovali v uporabno vojno silo. A oborožiti Pariz je pomenilo oborožiti revolucijo. Zmaga Pariza nad pruskim napadalcem bi bila zmaga francoskega delavca nad francoskim kapitalistom in nad paraziti te države« (Marx in Engels 1979, 269-270). Drugo žalostno spoznanje za Marxa je bilo, da se je obstoječa oblast skupaj s kapitalističnim razredom v trenutkih odločitve, ali bo sledila svoji narodni dolžnosti in zaščitila celotni narod in ga postavila nad vse interese, ali se prepustila razrednim koristim, odločila za lastne koristi in sprejela politiko narodnega izdajstva. »Res je, nobena vlada bi si ne upala obstreljevati Pariza iz teh trdnjav, razen vlade, ki je prav te trdnjave izročila Prusom« (Marx in Engels 1979, 275)

Vrhunec nasprotovanj temu režimu se je zgodil 18. marca, ko je delavska revolucija stopila na plano in zavladata Parizu. Iz vidika teorije države je Marx pojasnjeval, da delavski razred ne sme zvladati v državi z enakim strojem kot se je vladalo do sedaj. Strinjal se seveda je, da je potrebno prevzeti oblast v svoje roke, vendar ne na način monarhije ali cesarstva, ampak z njunim direktnim nasprotjem – komuno. Pariški proletariat je po njegovih besedah izražal težnjo po taki republiki, ki »naj bi ne le

odpravila monarhistično obliko razredne nadvlade, marveč razredno nadvlado samo. Komuna je bila oblika take republike« (Marx in Engels 1979, 296). V nadaljevanju Marx opiše delovanje take komune, ki gre seveda v smeri odpravljanja starih vzorcev porazdelitve moči. Šlo je za odpravo parlamentarizma, saj je komuna bila organizirana kot delovno telo, ki je bilo hkrati tudi izvršilno in zakonodajno. V roke komune je prišel nadzor na javnimi sredstvi, zmanjšali so raven porabe za pravice dostojanstvenikov, odpravili so stalno vojsko in odvzeli pravice duhovščini. Delavski razred je v tem obdobju pokazal svojo zrelost kot edini pravi razred, ki je bil sposoben vsesplošne družbene iniciative in to so mu priznavali nekateri drugi sloji družbe.

Vse to se je končalo dva meseca kasneje, ko je versajska vlada s kupčkanjem in izdajstvom tekla po pomoč k Bismarcku in sprejela vse njegove pogoje v zameno za pomoč vojske pri ponovnem prevzemu oblasti v Parizu. Tako so dovolj močni zakorakali proti Parizu.

Ena od analiz tega obdobja kaže tudi Marxov ponos, da so se revolucionarne sile vzdržale krvoločnosti in nepotrebnega nasilja. Sam je komentiral, da »od 18. marca do vdora versajskih čet v Pariz ni bilo na proletarski revoluciji niti najmanjšega madeža tistih nasilnih dejanj, katerih so polne revolucije in zlasti kontrarevolucije« (Marx in Engels 1979, 286). To je omenjal predvsem zaradi dejstva, da so versajske sile ob ponovnem prevzemu Pariza bile zelo neusmiljene do delavstva, in so po hitrih postopkih usmrtili na tisoče ljudi.

Vsa ta spoznanja pa Marxa niso pustila v malodušju, ampak je ocenil, da je delavski razred za sabo pustil močan pečat. »Delavski Pariz s svojo komuno bo večno slovel kot znanilec nove družbe« (Marx in Engels 1979, 329). Ob tem je Marx začutil, da je proletarskemu razredu manjkala organizacijska moč. Zato je socialističnim strankam v ustanavljanju predlagal spremenjen nauk o diktaturi proletariata, ki bo sposoben zrušiti državni aparat v prihajajočem obdobju. Ob tem se je zavedal pomembnosti tudi drugih slojev prebivalstva, predvsem kmečkega prebivalstva, ki ga je prav tako potrebno vključiti v revolucionarne načrte.

Tako se je pred očmi Marxa končala prva delavska država, ki je pokazala na dobre in slabe plati tovrstne ureditve, ki je samo v dveh mesecih pokazala, da so nekatere rešitve lahko izpeljive, za druge pa i potrebovali več časa, več izkušenj na strani delavstva in večjo vključenost vse francoskih regij. Prav ta razpršenost interesov je versajski vladi omogočala, da je po drugih regijah izvajala svojo propagando proti pariški komuni in si

s tem nabirala legitimiteto za ponoven prevzem oblasti. Prav tako se je izkazalo, da odprava posameznih razredov ni možna, saj se v prvem obdobju ustvarijo nasprotniki take ureditve predvsem v premožnejših slojih. Prav zaradi tega je Marx v kasnejših komentarjih ocenjeval pariško komuno tudi kot eno od pomembnih prelomnic, ki ne predstavlja končne ureditve in hotenja delavskega razreda. »Socialističnim strankam v ustanavljanju je predlagal nov nauk o diktaturi proletariata, kot zrušenje državnega aparata v »prehodnem obdobju«, v katerem se bosta soočila načelo komunizma in načelo meščanskega prava« (Balibar 200, 16). Torej je stanje pariške komune stanje prehodnega značaja, v katerem mora delavstvo s svojo diktaturo zagotoviti naraven prehod v pravo komunistično ureditev, ki bo prosta vseh spon družbenih razredov in neenakosti.

4.5 Marxovi zaključki

Filozofi so imeli različna mnenja o vidikih socialnega življenja. Nekateri od njih so smatrali, da so potrebne spremembe nekaterih stvari. Vendar noben od njih ni na tak način kot prav Marx videl možnosti, ki jo je imelo ljudstvo, da bi lahko spremenilo družbo. Marx je to dobro predvidel, vendar je na relaciji politika-filozofija prav njegov poziv delavstvu, da naj se odpravijo na boj in zmagajo v tem razrednem boju proti kapitalizmu za pravo demokracijo, lahko za marsikaterega filozofa sporna. Prav ta njegova agitacija in prehod iz teorije v prakso je tudi kasneje bil kamen spotike za opisovalce in teoretike, ki so preučevali Marxa. Tudi za časa njegovega življenja, še bolj pa po njegovi smrti, ko se je razvil večplastni marksizem, ki je imel različne oblike v različnih državah. Vendar, kot sem že na začetku te naloge izpostavil, se ne bom ukvarjal toliko z učenci Marxa in njegovimi izpeljankami, ampak bomo ostali zgolj pri njegovih interpretacijah začete tematike.

Prav zaradi razpada nekaterih komunističnih režimov se marsikomu zdi govorjenje o Marxu v današnjem času čudno in mogoče tudi nepotrebno. Vendar pa so Marxovi učenjaki vedno poudarjali, da so komunistični režimi imeli malo skupnega z Marxovimi dejanskimi idejami. Prav gotovo pa med njegovimi prizadevanji, ki so še kako aktualne danes velja izpostaviti njegovo nasprotovanje centraliziranemu državnemu nadzoru nad ekonomijo. Potem je med teksti zaznati njegovo zagovarjanje svobode govora in tiska, o čem priča tudi njegov prvenec, ki ga je napisal kot radikalni novinar in je govoril prav o tem.

Padec komunizma je, če ne še kaj drugega, podžgal novo zanimanje za Marxa, saj njegove napovedi glede globalnega širjenja kapitalizma delujejo še vedno zelo aktualno. In dejstvo je, da se sedaj, ko je velik del Marxovih spisov dostopen v originalu in ko je razpadlo nekaj birokratskih in državnih aparatov izkrivljenega komunizma, se seveda kaže smisel po povečanem zanimanju za Marxa samega in ne za neke ideološke interprete. Tudi v tej diplomski nalogi je se je skozi tekste kazala dejanska misel Marxa, ki nikoli ni bila utopična, saj ne v tej smeri, da bi nam predstavljala neke utopične sanje. Prej lahko njegov trud razumemo kot realizem nasvetov, kako se lahko človeštvo v tej zgodovinski razvojni lestvici osvobodi in nauči živeti neodtujeno življenje in to brez doktrine in brez kategorij.

Eden od pomembnih zaključkov Marxove misli o državi in nasploh družbeni ureditvi je ugotovitev, da se prej omenjeni problemi ne morejo rešiti s filozofskim diskurzom, temveč z revolucionarno prakso in da mora to biti navdihnjeno s kritiko filozofije. Vendar, kaj je tisto, kar Marx razumeva pod pojmom kritike in nasploh filozofske kritike? On ne misli samo na zanikanje določenih predhodnih miselnih konceptov ter postavljanje pravih. Prej kot to Marxova kritika razumeva te miselne koncepte na način, kako vplivajo in izražajo forme, pod katerimi ljudje živijo in da so te forme tiste, ki upravljajo z ljudmi. Gre za ustavo, ki določa način in pravice državljanov, gre za religijo, ki prežema določen del ljudi.

5 Zaključek

Na začetku zaključka je kot prvo najbolj jasno, da kljub vsemu vloženemu naporu, ni preprosto in jasno razvidno ali določljivo, kaj je Marxova teorija države. Dejstvo namreč je, da sam ni nikoli spisal sistematične teorije države. Komentiranje pariške komune ne moremo šteti kot prav njegovo teorijo, zgolj kot obdobje, kjer so se pokazale nekatere smernice. Prav zaradi tega že sam naslov diplomske naloge ne govori o Marxovi teoriji, ampak o Marxovem razumevanju države.

Govoril sem o zgodnjih Marxovih tekstih, kjer se je z navezovanjem na zgodovinske dogodke in filozofsko vsebino nemške klasične filozofije lotil kritike Hegla, nemške družbene ureditve, zaostajanja v implementaciji sprememb v družbi itd. Pri tem gre še enkrat za razmak med obdobjema pred letom 1844 in po njem, saj, če je v prvem delu Marx bolj ustvarjal na podlagi nekaterih kritik in preučevanj svojih predhodnikov, se je v kasnejšem obdobju bolj posvetil lastnim teorijam in mislim, ki jih je postavljaj kot pravilno pot.

In prav to obdobje, ki je sledilo, če lahko rečem obrata, ko je zgodovinski determinizem in filozofsko tradicijo zamenjala zavest o pomembnosti ekonomskega položaja na konstituiranje in izvajanje politične situacije, je prineslo pravo Marxovo razumevanje države in odnosov v njej. V tem drugem delu, ko govorimo o Marxu po letu 1844, zasledimo, da se je konkretna analiza države prav tako nekoliko spremenila in vsebinsko prinaša bolj ekonomsko produkcijske analize. Tako lahko razumevanje Marxove države strnemo na preverjanje argumenta, če je država v celoti dominirana s strani vladajočega razreda ali ne. Nato na argument ugotavljanja obstoja kompromisa oziroma ravnotežja med družbenimi razredi, ko gre za vprašanje vzpostavljanja družbeno političnega okolja.

Že prej sem omenil, da Marxova ideja ni bila ustvarjanje naddržave, prej sesutje le te. Pri obliki družbenega bivanja so mu bolj kot sama struktura tega organiziranja važni posamezniki, predvsem delavci, za katere kot pravi, da bodo prevzeli vaje v svoje roke, in njihova pristnost, neodtujenost. Kaj bi Marxu pomagala še tako dobra hierarhija države, če pa so državljani, ki to državo sestavljajo, v razredno konfliktnem, produkcijsko odtujenem in posamično neprepoznavnem odnosu.

V zaključku je potrebno povedati tudi kakšno besedo o buržoaziji. Po Marxovih ugotovitvah in splošnem poznavanju zgodovinskih okvirjih, je bil to revolucionarni

razred, ki je ne glede na vse, veliko naredilo za človeštvo in pripomoglo h konkretnemu napredku na več področjih. Za Marxa ima po eni plati buržoazija pomen tistega zmaja, ki si poje svoj rep. V prispevku k razvoju družbe je ta razred skoval po njegovem mnenju orožje, ki ga bo ubilo in oblikovalo ljudstvo – delavstvo, ki bo to orožje uporabil. V svoji zagnanosti na eni strani in izkoriščevalnosti in pohlepu na drugi strani niso videli nevarnosti, da se razred proletariata lahko dvigne in začne boj za politično oblast in oblast nad produkcijskimi silami. Je pa res, da je mednarodno povezovanje proletariata, ki si ga je zamislil Marx in ga tudi postavil kot enega od pogojev za uspeh vzpostavitve socializma in kasneje komunizma, bilo bolj na trhlih nogah v takratnem času, saj kot je že omenjeno v opisu takratnega časa in dogajanja, so bile razlike med ozaveščenostjo posameznih narodov na različnih ravneh. Pa ne samo to – po analizi dogajanj okrog pariške komune se je zavedal, da so tudi vojne med državami pustile svoj pečat in imajo vpliv na delno preusmeritev interesa revolucij ne samo v smeri vzpostavitve proletarske države ampak tudi drugih interesov. Tukaj je potrebno poudariti, da je sam zaničeval idejo, da lahko peščica revolucionarjev uspešno prestrukturira družbo brez soglasja svojih sodržavljanov.

Že prej sem omenjal tudi komunizem. Marx si je zamislil tri ključne spremembe takratne družbe na poti do komunizma, kot si ga je sam predstavljal. Najprej bi se morali ljudje odreči umetnim potrebam in se osredotočiti na izpolnjevanje naravnih. Naravne potrebe izhajajo iz nas samih kot biološke potrebe. Umetne potrebe pa nam je vsilila družba, zato so to največkrat zlagane potrebe privilegiranih, ki jih imajo na račun naravnih potreb večine in so pretiravanje v naravnih potrebah. Nadalje Marx vodi svojo teorijo do pojma lastnine in temeljev družbene proizvodnje, kamor spadajo tudi naravni viri in proizvodna sredstva, ki ne smejo biti v zasebni, marveč v javni lasti z demokratičnim nadzorom. Ta del sem predstavil v poglavju o Politični ekonomiji in nekaterih njenih lastnostih.

Tretjo strukturo, ki sem jo predstavil v razdelku o socializmu, predstavlja delitev in specializacijo dela. Družbena proizvodnja bi naj bila takšna, da delavca ne bi silila v samo eno ozko specializacijo, ker bo to prej ali slej vodilo v alienacijo posameznika. V Marxovi družbi bi vsak človek delal več stvar, bi bil zaposlen na več mestih, saj bi vzpostavil koncept menjavanja službe. Tako po Marxu ne bi zavrli človekovega ustvarjalnega nagona, saj je človek po Marxu homo faber, torej človek ki proizvaja, oz. ustvarja. Da pa bi bile te spremembe izvedljive, je potrebno nasilje, potrebna je

revolucija. Ta bi bila seveda uspešna in potem bi zavladata diktatura proletariata. Odvzela bi buržujem še zadnjo lastnino, ljudi prepričala, da so umetne potrebe nesmiselne in vsem ljudem razdelila vse službe in takrat bi se rodilo prvo pravo človeško bitje, ki ne bi poznalo egoizma in umetnih potreb. In ko bi ti ljudje popolnoma naselili državo, bi šele zavladata pravi komunizem. (Marx in Engels 1979) Vse to je posledica analize dogajanja v Parizu, ki mu je služila kot izvrsten primer preverjanja ideologije.

Prav to kasnejše razmišljanje in delovanje Marxa na področju filozofije, politike in ekonomije nam v vseh ozirih prinaša bolj kakovostno analizo o teorijah države. To izhaja predvsem iz dejstva, da imamo v tem drugem obdobju Marxovega ustvarjanja opravka po eni strani s teorijo razredne uravnoteženosti in zavesti, da ekonomski vidik prežema in vzpostavlja tudi družbeno organizacijskega.

Pri Marxovem razumevanju države se nam pa vendarle lahko postavlja vprašanje, če jo res zmeraj vidi v podrejenem položaju naproti meščanskemu razredu? Kot lahko beremo v že prej omenjenem Osemnajstem brumairu, ko Marx analizira Bonapartov sistem v Franciji, nam odgovori, da obstaja možnost za obstoj neodvisne in avtonomne države. Kljub temu smo lahko malce začudeni, zakaj je potem osnova za Marxovo teorijo države prav tako predpostavljena na tezi, da država ravna v smeri zagotavljanja interesov dominantnega razreda, če pa sam pravi, da obstaja možnost za avtonomno državo. Zato je logično, da sledi naslednje vprašanje, zakaj avtonomna država še zmeraj ravna v interesu tega razreda?

In čisto za zaključek, da se lahko vprašamo, v katerem času živimo. Pred nekaj tedni je krožilo elektronsko sporočilo z naslednjo vsebino:

»Lastniki kapitala in poslovneži bodo vplivali na delavce in stimulirali njihovo potrebo po kupovanju njihovih dragih proizvodov: stanovanj, hiš in tehnologije, z najemanjem dragih hipotekarnih kreditov, do nivoja nevzdržnosti. Na koncu bodo ti neporavnani krediti povzročili bankrot bank, katere bodo morale biti nacionalizirane, država pa bo nato odšla po poti, ki pelje v komunizem ...«

Ta citat so pripisali Karlu Marxu v letu 1867 izdanem Kapitalu. Čeprav je malo verjetno, da bi on takrat govoril o kupovanju tehnične opreme in podobnih reči, je pa vsekakor zanimiv pomislek, v kolikšni meri je današnja situacija recesije tudi plod kapitalističnih sil, ki verjetno še zmeraj obvladajo ljudstvo bolj kot kateri koli drug

segment v družbi. Bomo doživeli ponovno preučevanje Marxove ekonomije in filozofije na podlagi finančnih izkušenj zadnjega leta?

6 Literatura

- Balibar, Etienne. 2002. *Marxova filozofija*. Ljubljana: Založba Krt.
- Hegel, G. W. F. 1999. *Um v zgodovini*. Ljubljana: Analecta.
- Kezmanović, Nenad. 1982. Družbeno-politična vrhnja stavba. V *Poglavja iz Marksizma*, ur. Predrag Radenović, Živko Surčulija, Ivan Stojanović, Mihailo Popović, Gojko Jakovčev, Nenad Kecmanović, Vladimir Štambuk, Pravoslav Ralić, Gligorije Zaječaranović, Vladimir Milić, 108-121. Ljubljana: Zavod SR Slovenija za šolstvo.
- Maritain, Jacques. 2002. *Človek in država*. Ljubljana: Študentska založba.
- Marx, Karl. 1978. *Kapital, kritika politične ekonomije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- – – 1989. *H kritiki politične ekonomije*. Ljubljana: Marksistični center CK ZKS.
- Marx, Karl in Friedrich Engels. 1969. *Izbrana dela, I. zvezek*. Ljubljana: Cankarjeva Založba.
- – – 1971. *Izbrana dela, II. zvezek*. Ljubljana: Cankarjeva Založba.
- – – 1975. *Izbrana dela, V. zvezek*. Ljubljana: Cankarjeva Založba.
- – – 1979. *Izbrana dela, IV. zvezek*. Ljubljana: Cankarjeva Založba.
- – – 1982. *Razgovori z Marxom in Engelsom*. Ljubljana: Založba Krt.
- Radenović, Predrag. 1982. Družbeno-zgodovinski pogoji in teoretični viri nastanka in razvoja Marksizma. V *Poglavja iz Marksizma*, ur. Predrag Radenović, Živko Surčulija, Ivan Stojanović, Mihailo Popović, Gojko Jakovčev, Nenad Kecmanović, Vladimir Štambuk, Pravoslav Ralić, Gligorije Zaječaranović, Vladimir Milić, 15-22. Ljubljana: Zavod SR Slovenija za šolstvo.
- Rousseau, Jean-Jacques. 2001. *Družbena pogodba*. Ljubljana: Krtina.
- Splošna deklaracija človekovih pravic*. 1948. Washington. Dostopno prek: <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/splosna-deklaracija-clovekovih-pravic/#c66> (17. september 2009).
- Spektorski, Evgenij Vasilevič. 1932. *Zgodovina socijalne filozofije*. Ljubljana: Slovenska Matica.